

Náhradní rodinná péče v kontextu legislativních změn

Jana Holá

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jana HOLÁ**
Osobní číslo: **H108082**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Náhradní rodinná péče v kontextu legislativních změn**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS „Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách“ (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovědního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na historii péče o ohrožené děti a to i před rokem 1963, kdy vznikl zákon o rodině (zákon č. 94/1963Sb.),
- na jednotlivé zákony týkající se náhradní rodinné péče (NRP),
- na popis jednotlivých modelů NRP,
- na klady i záporů současné NRP z pohledu pracovníka na úseku sociálně-právní ochrany dětí.

Práce bude doplněna i o kazuistiku z praxe.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Bubleová, V., Vávrová, A., Vránová, L., Frantíková, J. Základní informace o náhradní rodinné péči. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011.

Bořová, A. Náhradní rodinná péče a transformace systému péče o ohrožené děti v ČR. Brno: Triáda, 2008.

Konečná, H. Jak dál s pěstounskou péčí. Praha: Sirius, 2011.

Švrčinová, L., Hoferková, S., Papšo, P. Problémy současné rodiny a náhradní rodinné péče – sborník příspěvků z konference. Brno: Tribun EU, 2010.

Zákon o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.).

Zákon o sociálně právní ochraně dětí (zákon č. 359/1999 Sb.).

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Renata Oralová

Institut mezioborových studií

Datum zadání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012.

prof. PhDr. David Mühlbacher, Ph.D.
vedoucí ústavu

L.S.

PhDr. Miroslav Jůz, Ph.D.
vedoucí katedry

ABSTRAKT

Bakalářská práce je zaměřena na náhradní rodinnou péči (NRP) v České republice.

Popisuje význam rodiny, specifikuje ohrožené rodiny a možnosti pomoci řešení těmto rodinám. Poukazuje také na náhradní rodinnou péči v jiných zemích, na důležité aspekty v NRP a to, jakým způsobem byla NRP doposud prezentována médii.

Důležitým prvkem v bakalářské práci je popis současných legislativních změn v této oblasti, důvody a zásady těchto změn a pohled na NRP do budoucna. Je zde zachycen i význam současných projektů a kampaní v této oblasti.

Praktická část zmapovává povědomí veřejnosti o náhradní rodinné péči prostřednictvím dotazníkového šetření a na dvou kazuistikách detailně popisuje selhání biologického rodiče.

Klíčová slova: rodina, náhradní rodinná péče, osvojení, pěstounská péče, ústavní péče, legislativa, nezletilé dítě, sociálně-právní ochrana dětí.

ABSTRACT

The thesis is focused on foster care in the Czech Republic. Describes the importance of family, specifies families at risk and the possibility of solutions to help these families. He also points to foster care in other countries, the important of the NRP, and how far the NRP was presented by the media.

An important element in the thesis is a description of the current legislative changes in this area, grounds and principles of these changes and look forward to the NRP.

The practical part of the first maps of public awareness of foster care through a questionnaire survey and two care reports describing in detail the failure of the biological parent.

Keywords: family, foster care, adoption, institutional care, legislation, minor child, social-legal protection of children.

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Renatě Oralové za velmi užitečnou metodickou pomoc a cenné rady, které mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Velké poděkování patří mému manželovi Jaromírovi a dětem za jejich podporu a trpělivost během mého celého studia.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma **Náhradní rodinná péče v kontextu legislativních změn** zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů, který je součástí této bakalářské práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Pohořelicích dne..... Holá Jana.....

OBSAH

ÚVOD	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1. RODINA	12
1.1 SOUČASNÉ POJETÍ RODINY	12
1.2 OHROŽENÉ RODINY	16
1.3 SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA A JEJÍ VÝZNAM PRO RODINU	23
2. NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE (NRP)	26
2.1 HISTORIE NRP	26
2.2 FORMY NRP V OSTATNÍCH ZEMÍCH.....	31
2.3 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE OČIMA MÉDIÍ	34
2.4 DŮLEŽITÉ ASPEKTY V NRP	35
3. SOUČASNÁ TRANSFORMACE V NRP	40
3.1 DŮVODY A ZÁSADY NOVÝCH ZMĚN.....	40
3.2 LEGISLATIVA, ORGÁNY ZAJIŠTUJÍCÍ SPOD A FORMY NRP.....	41
3.3 SOUČASNÉ ZMĚNY V ZÁKONU O SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANĚ DĚTÍ	47
4. NRP DO BUDOUCNA	50
4.1 FUNKČNÍ RODINA VERSUS DYSFUNKČNÍ RODINA A RODINA VERSUS ÚSTAV	51
4.2 SOUČASNÉ PROJEKTY A KAMPANĚ V NRP.....	53
II. PRAKTICKÁ ČÁST	57
5. DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ O NRP URČENÉ VEŘEJNOSTI	58
5.1 OBSAH A CÍL VÝZKUMU	58
5.2 ZVOLENÁ METODA	58
5.3 VÝZKUMNÝ SOUBOR	59
5.4 REALIZACE VÝZKUMU.....	59
5.5 ANALÝZA VÝSLEDKŮ VÝZKUMU A INTERPRETACE.....	59
5.6 SHRNUÍ VÝZKUMU.....	73
6. KAZUISTIKY (PŘÍPADOVÉ STUDIE)	75
PRVNÍ KAZUISTIKA – PETR, NAROZEN 1. 2. 1996	75
DRUHÁ KAZUISTIKA – IVONKA, NAROZENÁ 9. 6. 2012.....	81
ZÁVĚR	86
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	89
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	92
SEZNAM TABULEK	93
SEZNAM PŘÍLOH	94

ÚVOD

Náhradní rodinná péče (NRP) a s ní související ústavní péče jsou bezesporu oblastí, které si zaslouží naši pozornost. A to nejen proto, že se týká dětí, ale je to jistě i „vizitka“ každého státu, jak je schopen zajistit péči o nezletilé, kterým nebylo z jakýchkoliv důvodů umožněno vyrůstat v biologické rodině.

Oblast NRP je s oborem sociální pedagogika úzce spjata, protože podstatou náhradní rodinné péče je zajištění rodinného prostředí pro děti bez domova a předmětem zájmu sociální pedagogiky je mimo jiné i výchovné působení na problémové rodiny, kdy je hlavní důraz kladen na prevenci sociálně-patologických jevů a všech negativních vlivů způsobujících nefunkčnost těchto rodin.

V České republice zahrnuje náhradní rodinná péče osvojení, pěstounskou péči, svěření do péče jiné osoby a poručenství. Z pohledu odborného zpracování je řešena řadou autorů. Bakalářská práce vychází nejen z pohledu současných autorů, ale jsou zde i přínosné myšlenky již proslulého Zdeňka Matějčky.

Problematika ústavní péče a práva dětí jsou poslední roky více medializována a podléhají i politickým tlakům. To, že jsme zemí s vysokým procentem dětí umístěných v ústavních zařízeních, je již doloženým faktem a naše země je za to i kritizována. Tyto tlaky na změny v systému o ohrožené či opuštěné děti vedou v současné době ke změnám v legislativní oblasti a to zejména v zákonu o sociálně-právní ochraně dětí, která oblast náhradní rodinné péče řeší. Transformace má vést k posílení náhradní rodinné péče před péčí ústavní a s tím i související zavedení profesionální pěstounské péče. Současné změny v legislativě směřují k tomu, aby tradice ústavní péče byly „zbořeny“. To ovšem vede k zamyšlení, zda je tato společnost připravena na změny, protože s postupným zrušováním ústavní péče by jistě musela být více zapojena i veřejnost. Je vůbec možné z pohledu současné legislativy dosáhnout toho, aby péče ústavní byla zcela nebo z větší části nahrazena náhradní rodinnou péčí a to především profesionální pěstounskou péčí? Jaké je současné povědomí veřejnosti o NRP a profesionální pěstounské péči vůbec? Na tyto a řadu dalších otázek je zaměřena bakalářská práce.

Bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou.

Teoretická část je zpracována ve formě kompilace i komparace a je rozdělena na 4 kapitoly.

První kapitola je zaměřena na oblast rodiny, její význam, specifické rysy ohrožených rodin, pomoc těmto rodinám, zaměření sociální pedagogiky a její možné techniky řešení při práci s ohroženými rodinami.

Druhá kapitola pojednává o historii NRP, o formách NRP se zaměřením na Slovensko a Velkou Británii, mapuje NRP „očima“ médií a zabývá se důležitými aspekty v této oblasti.

Třetí část je zaměřená na současnou transformaci v náhradní rodinné péči se zaměřením na zákon o sociálně-právní ochraně dětí, legislativu, orgány a formy NRP.

Čtvrtá část popisuje, jakým směrem by se měla odvíjet NRP v České republice. Zamýšlí se nad rodinou funkční, nefunkční, ústavní péčí a konec kapitoly je věnovaný projektům a kampaním, které by mohly napomoci při zavedení současných legislativních změn.

Praktická část je rozdělena na dvě části, z nichž první je zaměřena prostřednictvím dotazníkového šetření na povědomí veřejnosti o NRP a druhá část zahrnuje dvě případové studie nezletilých dětí, u kterých selhala biologická rodina.

Cílem bakalářské práce v teoretické části je popis současných změn v legislativě a zejména zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Dílními cíli jsou:

- objasnění významu rodiny a problematiky rodin nefunkčních,
- historie NRP,
- popsání NRP tak, jak ji doposud prezentovala média,
- náhled na NRP v ostatních zemích zejména na Slovensku a ve Velké Británii,
- pohled na NRP do budoucna,
- současné projekty a kampaně.

Hlavním cílem bakalářské práce v praktické části je zmapování povědomí veřejnosti o NRP a to, jak v současné době vnímá ústavní a pěstounskou péči.

Dílními cíli jsou:

- konkrétní kazuistiky dokreslující konkrétní případy dětí, u nichž biologická rodina selhala.

Téma bakalářské práce Náhradní rodinná péče v kontextu legislativních změn jsem zvolila z několika důvodů. Moje původní povolání (dětská zdravotní sestra) mi umožnilo

pracovat především na odděleních s dětmi a také jsem měla možnost navštěvovat v rámci praxe kojenecký ústav a o „odložené“ děti se starat. Moje současné zaměstnání (sociální pracovnice městského úřadu na úseku sociálně-právní ochrany dětí) mi dalo potřebné znalosti v této oblasti. A jako matce mi není lhostejný osud dětí, které nemohou vyrůstat v láskyplné rodině poskytující vše, co rodina poskytovat má - tedy zázemí, péči, starost a podporu.

Bakalářská práce je určena pro širokou veřejnost, která by měla zájem rozšířit si své znalosti o náhradní rodinné péči a především získat informace o současných nastávajících změnách v legislativě.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. RODINA

V první kapitole se věnuji rodině, což je první významný socializační činitel ovlivňující vývoj dítěte. Je zde definována rodina prostřednictvím současných odborných autorů, popsány typické znaky stávající rodiny a její významné aspekty důležité pro osobnostní rozvoj jedince. A tak jak může rodina ovlivnit pozitivně vývoj dítěte, tak může mít i negativní dopad na vývoj osobnosti rodina ohrožená či zanedbaná tzv. rodina „riziková“. Součástí této kapitoly jsou tedy i takové rodiny, jejich specifické rysy a možné techniky řešení pomoci těmto rodinám jsou součástí této kapitoly. Závěr kapitoly je zaměřen na vymezení sociální pedagogiky a její přínos při zvládnutí krizových situací.

1.1 Současné pojetí rodiny

Rodina, snad možná jako nejstarší základní společenská skupina, která byla a je charakteristická určitými znaky a vztahy mezi členy, se po staletí vyvíjela a měnila.

Přes všechny problémy a změny, které rodina ve své historii zaznamenala, zůstává i nadále nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí a to nejen pro dospělého, ale hlavně pro dítě. Česká rodina prošla v posledních desetiletích zajímavým vývojem. Poválečné období bylo v České republice, jakož i ostatních evropských státech, vnímáno ve znamení sňatkového boomu, který byl doprovázen i „baby boorem“. Dnešní rodina se nepochybně nachází v jiné situaci a to z důvodů nejen ekonomických, ale i politických. Definovat a vymezit současnou rodinu jako malou sociální skupinu je obtížné, protože dřívější kritéria přestávají platit. Institucionální spojení zákonným manželským svazkem již není podmínkou rodinného života a v tomto důsledku se rodí přibližně třetina dětí mimo legitimní manželství. I taková soužití však mohou fungovat jako rodina a splňovat jeden ze znaků rodiny, tedy že její členové bydlí pod jednou střechou. Dle Plaňavy lze za této situace přijmout vymezení: *„Rodina je strukturovaným celkem, jehož smyslem, účelem a náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí.“*¹

„V současnosti by bylo v našem typu společnosti přiměřenější než o rodině, mluvit o rodinném soužití lidí. Jádrem tohoto soužití, pokud spolu dospělí žijí, je citová vazba mezi nimi. Dospělí partneři mohou být opačného i stejného pohlaví.“ V dnešní době

¹ KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky, 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 79-80

je mnoho forem rodinného soužití zahrnujících kombinace biologického příbuzenství, legalizovaných i nelegalizovaných vztahů mezi dospělými, mezi dospělými a dětmi či mezi samotnými dětmi. Existují rodinná soužití, kde je jeden dospělý a jedno dítě či děti a zde je poutem rodičovství, které je významnější než partnerství. Pokud lidé sdílí spolu bydliště, i v tomto případě lze použít termín rodinná domácnost. Dle předchozího tedy dostává tradiční rodina nutně široký a neostrý význam.²

V literatuře se většina autorů shoduje na základních znacích současné rodiny.

B. Kraus vidí rodinu ovlivněnou složitou a dlouhodobou demokratizací, kdy muž ztrácí dřívější výsadní postavení. Rodina se často dostává do jisté izolovanosti, kdy dochází k poklesu významu sousedských vztahů a je to i důsledkem odděleného života jednotlivých generací. Rodina se také zmenšuje, zvyšuje se počet osob žijících v jednočlenných domácnostech a počet osamělých žen. Alarmující je i prohlubující se zhoršená komunikace v rodině, výrazné zatížení rodičů pracovními aktivitami, kdy model současné rodiny je v důsledku emancipace často dvoukariérový. Česká republika patří k zemím s nejvyšším výskytem rozvodů, kdy se rozpadá každé druhé manželství.³

Do jisté míry vyplývají tyto znaky současné rodiny z určitých specifíků jednotlivce naší společnosti a jsou odrazem jeho představy o životě. Mezi charakteristické rysy jednotlivce patří:

- **zaměřenost na vlastní zájem**, která je i určitou reakcí na léta předešlá, kdy byl kladen důraz na kolektiv a zájmy jedince byly spíše v pozadí,
- **chybí očekávání trvalosti vztahu**, kdy se jednatel nechce obětovat rodině a odsouvá rodičovství na pozdější dobu,
- **intimní vztah a trvalé partnerství bez vazby na jeho přirozené důsledky** (reprodukcí),
- **předmanželská zkušenost v oblasti sexu**, dnes již zcela běžně přijímaná, kdy zralost partnerů při prvních intimních zkušenostech je často pouze fyziologická, ale nikoli psychosociální,

² MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 47-48

³ KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky, 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 83-85

- *specifičnost mužské a ženské role, která je stále více stírána.*⁴

Základními čtyřmi aspekty rodinného života jsou:

- *sebehodnocení* – to jak jedinec vnímá sám sebe,
- *komunikace*, která zahrnuje způsoby, které lidé používají pro vzájemné dorozumění,
- *pravidla*, kterými se lidé ve svém cítění a konání řídí a ty se pak následně vyvinou v rodinný systém,
- *společenská vazba*, což je způsob, jak se lidé chovají k ostatním lidem a institucím mimo rodinu.⁵

V současné době nám věda a moderní technologie umožňují určité poznání duševní vybavenosti dítěte ještě před narozením. Víme, že dítě v posledních měsících těhotenství vnímá duševní stavy matky, reaguje na její hlas a určité podněty a tudíž hranice mezi bytím a nebytím, je posunuta časově před datum porodu. Ale i přes veškerý posun ve vědě, technice, medicíně i jiných oborech, a možná i právě proto, není zcela jednoduchá a jednoznačná odpověď na to, co malé dítě potřebuje.

„Určitě je to mnoho věcí, ale nejvíce je to jistě jistota ve vztazích ke svým lidem. Dítě vstupuje do lidského světa a je pro tento lidský svět základně vybaveno. Je vybaveno pro lidský vztah!“ Znamý anglický dětský psychiatr John Bowlby, průkopnická osobnost v této oblasti, dokázal spojit poznatky deprivace s poznatky moderní vědy a ve svých výzkumech zjistil: *„že citový vztah k jeho lidem“* a nemusí se jednat o matku, ale i o otce, babičku či jinou osobu, která se k dítěti chová mateřsky *„se zakládá nikoliv na tom, že tito lidé mu působí nějakou příjemnost (např. že je krmí), nýbrž že mu zajišťují pocit bezpečí a jistoty.“*⁶

Pro dítě je tedy jedním ze základních požadavků zdravého duševního života to, aby vyrůstalo v prostředí stálém a citově vřelém. Přestože se to jeví jako zcela samozřejmá věc, splnit tyto dvě podmínky je pro mnohé rodiče nelehký úkol. Vyžaduje to,

⁴ VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. ed., Aplikovaná sociální psychologie, 1. vyd. Praha: Portál, 1998, s. 305-306

⁵ SATIROVÁ, V. Kniha o rodině, 2. vyd. Praha: Práh, 2006, s.16

⁶ MATĚJČEK, Z. Co děti nejvíce potřebují, 1. vyd. Praha: Portál, 1994, s. 9-11

aby měli rodiče nejen rádi své dítě, ale aby se měli rádi i navzájem. Je důležité, aby vytvořili společenství, které bude dítěti poskytovat jeho duševní i fyzický rozvoj.⁷

Z. Matějček v knize o Rodině vlastní, nevlastní a náhradní vidí jako hlavní „kouzlo“ rodiny, ať už biologické nebo adoptivní, to „že uspokojuje přirozeně a velice účelně základní psychické duševní potřeby dítěte, mezi které patří: „potřeba náležitého přisunu podnětů zvenčí, potřeba smysluplného světa, potřeba životní jistoty, potřeba společenské hodnoty a potřeba otevřené budoucnosti.“⁸

Čeští psychologové Matějček a Kovařík, vytvořili souhrn potřeb dítěte doplněný výčtem podmínek pro jejich uspokojení. Tyto potřeby jsou nezbytné pro zdárný vývoj dítěte. Jedná se o:

- **potřebu okruhu fyzických osob**, který zajistí dítěti teplo, výživu a ochranu před nepříznivými vlivy fyzického a sociálního prostředí,
- **potřebu bezpečí** důležitou pro vytvoření silné emocionální vazby dítěte na blízkou osobu v rodině,
- **potřebu stability přehlednosti prostředí** spočívající v existenci domova, který je stabilní a má jasně vymezená pravidla,
- **potřebu učit se** související s rozvojem kognitivních schopností s podporou sociálního učení a učení o morálce,
- **potřebu začlenění do širšího okruhu lidí**, kdy je důležitá nejen existence sociálních kontaktů v úzké a širší rodině, ale také např. podpora budování vztahu s vrstevníky,
- **potřebu životní perspektivy** a rozvoj vztahů k budoucnosti.

Je také nutno brát v úvahu fakt, že v průběhu dospívání se některé potřeby mění a vyvíjejí.⁹

O poslední zmíněné potřebě píše v knize O rodině vlastní, nevlastní a náhradní i Z. Matějček. Poukazuje na to, že v běžném životě a v běžné rodině nastiňují rodiče dítěti budoucnost. Děti se často na něco těší, těší se na nové zážitky a tak to vlastně máme i my dospělí. Ne však děti z dětských domovů, protože ty žijí především přítom-

⁷ MATĚJČEK, Z. Rodiče a děti, 2.vyd. Praha: Avicentrum, zdravotnické nakladatelství, 1989, s. 9

⁸ MATĚJČEK, Z. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, 1. vyd. Praha: Portál s.r.o, 1994, s. 25-26

⁹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 126-127

ností a současným stavem. A není to z důvodu, že by se jim v dětských domovech vedlo špatně, ale napětí z něčeho nového, očekávaného, je omezeno na minimum a řešení je aktuální stav dítěte, nikoliv jeho budoucnost. Ta je většinou řešena v okamžiku, až nastane.¹⁰

1.2 Ohrožené rodiny

Pokud je určitá rodina vyhodnocena jako ohrožená, tak i děti v ní vyrůstající, jsou ohroženy. Tyto rodiny mohou být ohroženy z řady důvodů. A jak vlastně definovat ohrožené děti? Jistě jsou to děti ohrožené na životě či zdraví. Ale i děti nemocné a děti, o které se rodiče řádně nestarají. Nebo i děti vychovávané v duchu ve skrze liberálním. A takto bychom mohli pokračovat.

Mezi rizikové faktory charakteristické pro ohrožené rodiny patří časté konflikty v rodině, chudoba a nezaměstnanost rodičů, může jím být i osamělost mladé matky a její následné násilné chování vůči dítěti. Rodiny zanedbávající své děti, jsou často popisovány jako chaotické a bývá u nich časté „odtržení“ od příbuzných a společnosti.¹¹

Polansky, který se dlouhodobě zabývá se svými kolegy zanedbáním péče o dítě, řadí mezi typické příznaky těchto rodin: *„špatné zvládání chodu domácnosti a její chaotické fungování, chybějící vedení ve smyslu absence rodinné autority, větší výskyt zdravotních problémů, zhoršené schopnosti při řešení konfliktů, menší soudržnost a schopnost umožňující vyjadřování svých pocitů ve slovech.“*¹²

„Výraz nevhodné zacházení s dítětem spočívá v neposkytování nutné péče nebo úmyslné ubližování dítěte a to zpravidla rodiči či jinými pečujícími osobami.“

Zahrnuje týrání:

- **fyziké**, projevující se např. fackováním, bitím rukou, svazováním či pálením,
- **psychické**, které má podobu odmítání nebo ponižování dítěte či různé vyhrožování a nadávky,
- **emocionální**, které je typické pro nedostatečnou psychickou podporu, nezbytnou pro zdravý psychický vývoj,

¹⁰ MATĚJČEK, Z. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, 1. vyd., Praha: Portál, 1994, s. 32

¹¹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 143

¹² MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 49

- **sexuální**, spočívající v obscénních telefonátech, přes ohmatávání dítěte, konče souloží.¹³

Polansky také určil typologii matek mající sklon k zanedbávání dětí. Jsou jimi:

- **Apatické matky**, které jsou pasivní, uzavřené a jejich hlavními rysy jsou pocity marnosti, ztráty životního smyslu, pocity úzkosti, omezená schopnost komunikace, neústupný negativismus apod. Tyto ženy mají často omezený intelekt a nevelké znalosti o výchově dětí.
- **Impulzivní matky** - mezi jejich hlavní rysy patří především neklidnost, netrpělivost, vzpurnost, malá odolnost vůči stresu a větší sklon k manipulativnosti s druhými lidmi. Hlavní problém těchto žen je v ovládnutí sebe sama, kdy nejsou schopny na děti adekvátně reagovat.
- **Mentálně retardované matky**, které jsou méně vzdělavatelny. Tyto ženy mají problémy se základními úkony jako je čtení, psaní, slabá orientace v čase, nezvládají správu financí a složitější úkoly jsou pro ně nezvladatelné.
- **Depresivní matky**, jejichž zhoršená péče o dítě se většinou projevuje v krátkém časovém úseku. Rozhodně se však nejedná o běžný smutek, ale hluboký přetrvávající smutek bez vážných příčin, kdy reakce těchto matek na okolí jsou opožděné či nereagují vůbec, nebo naopak reagují horečně a překotně.
- **Psychotické matky**, které jsou postižené duševní nemocí nesouvisící s depresí. Tyto matky se vyhýbají sociálním kontaktům, jsou extrémně ostýchavé, neschopné vést rozhovor, jejich nálady se často mění, v určitých případech mají samovolné pohyby rukou, nohou, trpí samomluvou, jejich řeč je zmatená apod.¹⁴

Hodnocení rodiny je oblast, ve které se mnozí cítí být erudovaní a kompetentní. Téměř každý má zkušenost s rodinou, s výchovou dětí a zastává určité názory, jak by měla či neměla rodina fungovat. Profesionálové musí obzvlášť tuto oblast posuzovat citlivě, protože jejich rozhodnutí bývají v mnoha případech osudová. Špatné posouzení situace dítěte v rodině, může vést k tomu, že je dítě v rodině deptáno a strádá. Stejně tak i špatné posouzení může vést k tomu, že dítě stráví řadu let v ústavní péči,

¹³ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 137-138

¹⁴ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 139-141

přestože by za určitých okolností, bylo možno zachovat dítě v biologické rodině. Tato oblast je citlivá i proto, že hrozí, především u malých dětí, prodlení, které je může neblaze ovlivnit. Hodnocení rodiny spočívá v tom, zda je prostředí příznivé či nepříznivé pro dítě s přihlédnutím k určitým specifikám jednotlivých případů. Profesionál se zabývá konkrétními případy a řeší konkrétní otázky: „*Je vhodnější, aby dítě vychovával otec než matka? Je vhodnější, aby dítě bylo rodině z výchovy odebráno? Je nepříznivé působení otce na dítě natolik závažné, že by mělo být rozhodnuto, aby se otec s dítětem nestýkal?*“ Na tyto otázky není jednoznačná odpověď a výsledky svého hodnocení jsou na každém profesionálovi, na jeho životních zkušenostech a na stupni jeho profesionality.¹⁵

Nejvhodnějším řešením, jak posoudit a vyhodnotit rodinu, je v jejím přirozeném prostředí tzn. v bytě či domě, v jejich přirozených aktivitách, kde lze sledovat, jak se rodina chová a jaké jsou postoje a názory členů rodiny. Toto ovšem klade nemalé nároky na čas posuzujícího a také na jeho erudici.¹⁶

Polansky vytvořil nástroj, jak posoudit, do jaké míry vyrůstá dítě v rodině, která je zanedbává. Posouzení se týká dvou úrovní péče a to péče fyzické a psychické.

- **Péče fyzická** zahrnuje celkovou péči o dítě, zda chodí dítě spát přibližně ve stejnou dobu, hodnotí se stav bytu či domu (odpovídá se na otázky, zda je dům zchátralý, hodnotí se i stav domácnosti, zda se po domě válí špinavé nádoby apod.).
- **Péče psychická** se zaměřuje na rozumový vývoj dítěte a na jeho rozvoj. Zjišťuje se, zda dítě v posledním období navštívilo s rodiči kulturní památku, zajímá se o to, zda matka často na dítě křičí nebo dítě často ignoruje, také je důležité materiální zajištění, které odpovídá věku dítěte např. zda má pastelky.¹⁷

V České republice se v některých neziskových organizacích začalo využívat metodiky s názvem „**Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin.**“ Jedná se o hodnocení tří sekcí zahrnujících:

¹⁵ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 9-10

¹⁶ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 108

¹⁷ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 50

- **vývojové potřeby dítěte** – zdraví, vzdělávání, emocionální vývoj apod.,
- **kapacitu rodičů** – základní péče, zajištění bezpečí, emocionální vřelost apod.,
- **faktory vztahující se k rodině a prostředí** – fungování rodiny, bydlení, zaměstnání apod.

Tato hodnocení jsou vedena formou rozhovorů, dotazníků a posuzovacích škál. Dle Hollandové se jedná o metodu vedenou na bázi vědeckosti a pozitivistické objektivity.

Wilkinson je zase tvůrcem „*Darlingtonského systému hodnocení rodiny*“, kdy se zaměřuje na:

- **problémy dítěte** - tělesné zdraví, celkový vývoj, emocionální poruchy a jiné,
- **problémy rodičů** - tělesné zdraví, psychické zdraví nebo manželský vztah.

Hodnocení je zakončeno posuzováním interakce mezi rodiči a dítětem týkající se péče, řízení a fungování celé rodiny, zjišťují se vzorce vazeb, rozložení moci, atmosféra v rodině apod.¹⁸

Matoušek O. a Pazlarová H. doporučují určitý postup při hodnocení rodiny:

1. **Navázání kontaktu s rodinou**, kdy první kontakt sociálního pracovníka s rodinou je zcela zásadní. Je nutno se vyhnout zjednodušenému hodnocení či nálepkám osob např. „nezaměstnaný“. Sociální pracovník musí být na první setkání s rodinou dobře připraven. Vychází ze znalosti dostupných materiálů o rodině, která mu umožní odpovédět si na základní otázky: „*Jakou mám představu o rodině na základě dostupných materiálů? Co se v rodině jeví jako hlavní problém? Kdo se jeví jako nejvlivnější osoba v rodině a jak ji mohu získat pro spolupráci? Staly se v minulosti při intervencích v rodině nějaké chyby? Existuje něco, proč bych neměl pracovat s touto rodinou?*“

Kim Bergová zdůrazňuje chování sociálního pracovníka. Klade důraz na jeho přátelskost, získání klientovy důvěry, kdy je nezbytnou součástí při kontaktu, aby se sociální pracovník vyjadřoval ve srozumitelném jazyce, zapojil vlastní zdravý rozum a pozorovací schopnosti.

¹⁸ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1.vyd. Praha: Portál, 2010, s. 108 - 109

2. Dojednávání a průběh profesionální návštěvy v rodině, které má být učiněno během osobní návštěvy s dospělými členy rodiny, popřípadě telefonicky. Neohlášená návštěva ač zákonem povolená, není pro první setkání vhodná. Součástí první návštěvy by měl být pohovor se všemi přítomnými členy rodiny, prohlídka bytu či domu, rozhovory s dospělými členy rodiny bez dětí a rozhovory s dětmi bez přítomnosti rodičů. Podle Kim Berg, by se mělo při práci s nepřátelským členem rodiny, vycházet z minulosti, kdy byl agresivní a nezbytnou součástí je zjištění důvodu takového chování. Na úvod je vhodné, aby se klient několik minut vyjádřil a vyventiloval zlost. Poté by měl být ujistěn o svých právech, měla by mu být dána možnost vyjádření se o svých představách a závěrem by mu měla být nabídnuta pomoc. Je důležité se s klientem neztotožňovat v jeho hněvu. Pokud hrozí riziko napadení pracovníka, je dobré raději ukončit osobní kontakt a odejít.

3. Hodnocení jednotlivých aspektů fungování rodiny, které zahrnuje důkladné zhodnocení důvodů posuzování rodiny a úroveň její kulturní a hodnotové orientace. Nezbytnou součástí je i zjištění počtu členů v domácnosti, posouzení socioekonomického statusu rodiny, rodičovského a sourozeneckého systému a vyhodnocení dalších podstatných okolností.¹⁹

Specifickou metodou hodnocení a plánování rodiny jsou **rodinné konference**, které upřednostňují potenciál rodiny před potenciálem experta-profesionála. Rodinné konference respektují to, že si rodina řeší své záležitosti sama a státní prvek do tohoto procesu zasahuje pouze v případě, pokud je někdo ze zúčastněných ohrožen a rodina nemá možnosti tomu zabránit. Hlavní principy shrnuli Burford a Hudson. Jsou jimi:

- ***právo na seburčení***, kdy rodinní příslušníci o sobě rozhodují při řešení náročných situací a rodina určí, kdo se bude konference účastnit,
- ***podpora rodiny jako přirozeného prostředí pro výchovu dítěte***, kdy je podporován potenciál rodiny v péči o dítě s tím, že členové rodiny, kteří toho nejsou schopni, zastoupí ti členové, kteří toho schopni jsou,
- ***zplnomocňování***, kdy jsou posilovány silné stránky členů rodiny,
- ***bezpečnost dětí a dalších členů rodiny*** jež je naprostou prioritou,

¹⁹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 154-160

- *respektování různosti jednotlivých členů rodiny,*
- *respekt k situaci a pohledů jednotlivých účastníků konference,*
- *spolupráce s formálními i neformálními zdroji podpory.*

Příprava rodinných konferencí je stejně náročná jako příprava tzv. případových konferencí. Účastníky je nutné na vše připravit, nadefinovat problém a strukturovat průběh konference. Funkce sociálního pracovníka spočívá v tom, že zajistí průběh konference vedoucí ku prospěchu celé záležitosti.²⁰

Hovoříme-li o pomoci ohroženému dítěti, jehož rodinné prostředí selhává, pak v poslední době hovoříme o sanaci biologické rodiny. Rozhodně to není pojem nový. Hovoří o něm i zákon č. 359/99Sb., ve svých úvodních ustanoveních, kdy sociálně-právní ochranou dětí definuje zejména jako působení, směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Zákon tak mimo jiné navazuje na mezinárodní Úmluvu o právech dítěte. Z hlediska mezinárodního i ústavního práva České republiky, jakož i z hlediska konkrétní hmotně-právní úpravy týkající se rodiny a ochrany práv dětí, jsou obecné principy ochrany rodiny, respektive její podpory k udržení či obnovení jejich přirozených funkcí, zakotveny velmi dobře. Zákon ukládá orgánům sociálně-právní ochrany dětí celou řadu povinností, jejichž realizací sleduje ochranu práv dětí na život v rodině a obnovení jejich přirozených funkcí.

„Hovoříme-li o sanaci rodiny, pak pod tímto pojmem můžeme vnímat souhrn opatření a aktivit organizovaných profesionály, směřující k udržení, rozvinutí nebo obnovení přirozených funkcí ohrožené rodiny.“

Pomoc a podporu je vhodné plánovat. Vytvoření plánu, vedení záznamu o jeho realizaci, vyhodnocování a plánování dalších aktivit je ovšem činností odlišnou od pouhého zakládání dokumentů do příslušných spisů a vytváření strohých záznamů.

Základní činnosti je možné sestavit do následujících kroků:

- 1. Důsledná analýza vzniklé situace** - spočívá ve sběru skutečností o rodině, bydlení, zdraví členů rodiny, určení pravděpodobné příčiny vzniku sociopatologické situace, rozpoznání aktuálně působících patologických jevů, doposud učiněné kroky a výsledky, dostupné zdroje pomoci apod.

²⁰ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 173-175

- 2. Vytvoření plánu postaveného na interdisciplinární spolupráci** - sociální pracovník má stát především v roli koordinátora a zprostředkovatele než v roli přímého poskytovatele pomoci, má zajistit spolupráci širokého spektra odborné pomoci (širší rodina, škola, odborní lékaři, pedagogicko-psychologické poradny apod.) a časově určit harmonogram stanovených úkolů při práci s rodinou.
- 3. Realizace jednotlivých nastavených aktivit plánu** - spočívá v koordinaci naplánovaného systému pomoci, v evidenci jednotlivých kroků pomoci, v operativních změnách plánu, v realizaci cílených intervencí kompetentních sociálních i dalších pracovníků apod.
- 4. Pravidelné vyhodnocování plánu a stanovení dalšího postupu** – spočívá ve vyhodnocení účinných i neúčinných kroků, které jsou časově ustaveny, v pravidelnosti a systematičnosti při vyhodnocování, v nastavení dalších forem spolupráce apod.

Primární úkol sociálního pracovníka by měl být v navázání kontaktu s rodinou a získání důvěry. Sociální pracovník by měl vnímat své klienty jako partnery s využitím schopnosti empatie a osvojeného umění aktivního naslouchání. Mělo by dojít k naplnění hlavního cíle jeho práce s rodinou, kdy klienti přijmou osobnostní odpovědnost za své činy a rozhodnutí při obnovení narušených funkcí rodiny.

Samostatnou otázkou však zůstává nakolik je tento teoretický model uplatnitelný za situace, kdy se počty spisů na jednoho pracovníka v sociálně-právní ochraně dětí, pohybují v řádech stovek. *„Ovšem nezbyvá než začít si klást vysoké cíle a dosahovat tak alespoň dílčích výsledků, protože vítězství v celých válkách se opírá o relativně drobná vítězství v jednotlivých bitvách.“²¹*

Při práci s ohroženými rodinami navrhuje Matoušek O. a Pazlarová H. intervence, spočívající ve zdůraznění provozu domácnosti v souladu s demokratickým vedením, kdy je dodržováno spravedlivé rozdělování úkolů. Je kladen důraz na rodinnou soudržnost, posilování schopností vedoucích ke hře s dětmi a nesmí se zapomínat na plánování volného času. Nezbytnou součástí intervencí je naučení se schopnosti řešit konfliktní

²¹ PRÁVO A RODINA, č. 2/2009, vyd. Praha: Linde, 2009, s. 19-24

situace nácvičkem a rozvoj komunikačních dovedností podpořit technikami vedoucími k vyjadřování pocitů a naučení se umění naslouchat druhým.²²

Při práci s matkami, které špatně spolupracují a mají obtíže s vedením domácnosti a s výchovou dětí, je nezbytným úkolem sociálního pracovníka, zkusit se vcítit do jejich pohledu na problém. Je nutné najít způsob, jak tento pohled rozšířit a začít uvažovat o možných řešeních. Pracovník by rozhodně neměl sklouznout do role poučující nebo zakazující autority (rodiče). Tím, že se zkouší stavět do pozice klientky, zkouší také pochopit důvody jejího chování a její potřeby. Tím posiluje odpovědnost klientky za vlastní názory, chování a za případné řešení situace.²³

Z pohledu rodinné politiky lze rozlišovat tři typy aktivit zaměřených na podporu rodin:

- *„Sociální služby, které jsou zaměřeny na pomoc a podporu jednotlivým členům rodiny nebo rodině jako celku, nacházejícím se v nepříznivé sociální situaci, za účelem prevence sociálního vyloučení. Základními druhy sociálních služeb jsou: sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence.*
- *Služby na podporu fungujících rodin, které mají preventivní a podpůrný charakter. Jejich cílem je usnadňovat a posilovat partnerské a manželské soužití a rodičovství, podporovat rodiny v péči o děti a napomáhat při harmonizaci práce a rodiny.*
- *Činnost poskytovaná v rámci sociálně-právní ochrany dětí, která zahrnuje preventivní a poradenskou činnost, činnost v rámci sociálně-právní ochrany dětí v náhradní rodinné péči, práci s dětmi vyžadující zvýšenou pozornost v rámci sociálně-právní ochrany dětí a zřizování zařízení sociálně-právní ochrany dětí.“²⁴*

1.3 Sociální pedagogika a její význam pro rodinu

Kořeny sociální pedagogiky sahají až do doby národního obrození. Sociální pedagogika vycházela z altruistických potřeb, kdy pomoc byla těsně spjata s dobrovolnictvím.

²² MATOUŠEK O, PAZLAROVÁ H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 50

²³ MATOUŠEK O., PAZLAROVÁ H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 27

²⁴ <http://www.mpsv.cz/cs/4#apr> (10. 11. 2012)

Dnešní postmoderní doba přinesla v našich životech velké změny. Společnost je více diferencovaná, narůstá počet lidí, kteří se ocitli v tísní a tedy vzrůstá potřeba pomoci.

Podstatou sociálně-výchovné činnosti v terénu je práce s určitými cílovými skupinami v přirozeném prostředí. Cílovou skupinu představují děti a mladiství žijící rizikovým (asociálním) způsobem života, jedinci ohrožení sociálně-patologickými jevy (drogově závislí, prostitutky, děti a mládež ulice). Sociální výchova se zaměřuje na mladé lidi a jejich naučení se převzetí osobní odpovědnosti za vlastní jednání, podporuje v klientech rozvoj osobních schopností.²⁵

V literatuře se v rámci komparace objevuje řada vymezení sociální pedagogiky. Z. Bakošová za předmět sociální pedagogiky považuje: *„prostředí, jeho organizování ve smyslu utváření výchovně hodnotných podnětů podle individuálních potřeb jednotlivců a kompenzování nevhodných vlivů v souladu se sociálně integrační pomocí. Místo sociální pedagogiky má být všude tam, kde rodina a škola ztratily svoji funkci. Jde o pomoc osobnosti, péči o ni při různých sociálních problémech.“*

Podle Klímy sociální pedagogika představuje obor: *„který se soustřeďuje na otázky pomoci při utváření optimálního životního způsobu jednotlivců, na usnadňování procesu akulturace a socializace a řešení, formy, zdroje konfliktních interakcí mezi jedincem (skupinou) a společností.“*

V. Poláčková vymezuje sociální pedagogiku: *„jako multidisciplinární obor, který integruje a rozvíjí poznatky věd o člověku a společnosti do edukačního, preventivního a reedukačního působení. Analyzuje dynamické vztahy mezi jedincem a prostředím a usiluje o jejich optimalizaci.“*

Širší pojetí předpokládá komplexní a současně fundovaný přístup. Širší pojetí sociální pedagogiky shromáždila i J. Hroncová, která vidí sociální pedagogiku:

„jako normativní vědu, která zkoumá společenské cíle výchovy, resp. výchovné ideály ve vztahu k dané společnosti,“ přičemž vychází z P.Natorpa a K. Mollenhauera,

„jako terciální výchovnou instituci, jejímž jádrem je sociální pomoc dětem a mládeži,“ přičemž se opírá o pojetí J. Schillinga,

„jako teorii sociální práce“ dle P. Ondrejkooviče.

²⁵ KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky, 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 184

Naopak zúženější pohled na sociální pedagogiku má J. Prokop. Termín sociálnost hodnotí jako pojem labilní, kdy ani ten nejmodernější stát nemůže překonat nerovnosti mezi sociálními vrstvami, zdravými a nemocnými apod. Dle Prokopa sociální pedagogika splývá se sociální prací, když nabízí: „*vědecké sociálně-pedagogické teorie, koncepce jednání či sociálně-teoretické modely.*“

Na základě výše uvedených přístupů vyvozují Hroncová a Hudcová závěr:

„Předmětem sociální pedagogiky jsou sociální aspekty výchovy a vývoje osobnosti. Orientuje se na výchovu, v jejímž rámci dochází k intervenci do procesu socializace především u ohrožených a sociálně znevýhodněných skupin dětí a mládeže, ale i dospělých. Napomáhá rodině a škole řešit krizové situace a předcházet vzniku dysfunkčních procesů. Jejím cílem je výchova ke svépomoci, obnovení normality člověka a snaha o zlepšení společenských podmínek, ve kterých žije.“²⁶

Sociální pedagogika nabízí **techniky řešení** při zvládnutí krizových situací. Spočívají v zamyšlení se nad danými problémy a nad sebou samým. To vede k racionalizaci problému, kdy je nutno, aby měl klient náhled nad celou situací. Poté by měla následovat rozumová analýza.

Velmi účinnou technikou je kompenzace, při nichž se hledají aktivity, které jsou v neřešitelné situaci pro člověka východiskem. Jiným postupem, při řešení krizové situace, může být snaha navodit identifikaci s vhodným modelem pro účelné jednání. Vychovatel má být vzorem a motivovat. Využít lze i techniku úniku, čímž není myšleno vyhýbání se povinností, nýbrž jde o podporu jeho snění, kdy sní o situaci úspěšného vyřešení problému. Je také možno využít techniky agrese. Ač na první pohled těžko použitelná, její kontrolovaná aplikace může přinést úspěch. Osobnost v krizi cítí značné napětí, k jehož uvolnění mohou sloužit různá bojová umění.

Může pomoci i sociální izolace, což je snaha o vyčlenění osobnosti z nežádoucího prostředí. Krizi mohou vyvolávat i lidé z klientova nejbližšího okolí a pro dítě to může být nefungující a rozpadající se rodina. Sociální pedagogika nabízí kromě profesionálního zásahu a pomoci při řešení krizových situací, i preventivní sociálně-výchovné působení.²⁷

²⁶ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. Člověk, prostředí, výchova, vyd. Brno: Paido, 2001, s. 173-174

²⁷ KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky, 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 145-147

2. NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE (NRP)

„Člověk je na této planetě zajisté nejúspěšnějším živočišným druhem. Příroda ho stvořila nedokonalým, ale několikrát ho pojistila. Když selže vlastní rodičovství, ne nechá (společnost) lidské potomstvo na holičkách, nýbrž pojistí je rodičovstvím novým, stejně biopsychickým jako to vlastní, stejně přírodním a přirozeným, stejně pravým – ba pravějším, neboť pomáhajícím a vpravdě záchranným.“²⁸

Ve druhé kapitole popisují náhradní rodinnou péči ve svém historickém vývoji, zaměřují se na její objasnění na Slovensku a ve Velké Británii, přibližují NRP, tak jak ji prezentují média a závěr kapitoly patří důležitým aspektům v NRP.

2.1 Historie NRP

Historie osvojení

Formu zákona nabylo osvojení patrně ve starém Římě, protože v zákoně stojí „*adoptio naturam imitatur*“, což znamená: vztah mezi osvojitelem a osvojencem je podobný vztahu biologického rodiče s vlastním dítětem. Toto se později rozšířilo do ostatních evropských zemí.

První fázi vývoje osvojení představuje doba Starého Říma, kdy se adopce praktikovala ve vyšších společenských kruzích jako zajištění rodu a majetku.

Druhá fáze začala ve středověku a novověku a trvala do konce 18. stol. Křesťanství vneslo do postojů k dětem zcela zásadní obrat. Dovoláváním se milosrdenství se prakticky uskutečňuje zakládání nalezinců a útulků pro opuštěné děti. Ovšem i nadále formálně adoptuje děti jen šlechta. Lid obecný se ujímá dětí spíše z důvodů ziskových, kdy slouží jako levná pracovní síla. Osud sirotků byl obvykle žalostný, protože měli nejnižší společenský status a živořili z milodarů. Často se z nich stali žebráci, nebo byli součástí zločineckých band.

Třetí fáze historie osvojení byla v době osvícenství a v následném století. Nalezince se již staly obecnou potřebou a byly odrazem doby, v nichž nastoupil racionalismus ve filosofii, ekonomice a sociální politice. Po vzniku Spojených států amerických, které vyhlásily svou demokratickou ústavu, se již začalo mluvit o právech člověka, o rovnosti před zákonem, o „přirozeném“ právu apod. V Evropě se šířily myšlenky Rousseauovy

²⁸ http://nahradnirodina.cz/uvod_teoreticke_pojeti_nahradni_rodinne_pece.html (29. 12. 2012)

a Pestalozziho, kdy nalezinice dostaly nový rozměr a byly jakousi vyšší formou péče o opuštěné děti, než tomu bylo kdy předtím. Byl kladen důraz nejen na záchranu života ústavních dětí, ale i starost o jejich výchovu. Ve francouzském Code Civil bylo uvedeno několik forem adopce, v nichž je vidět i určitá paralela se současností. *„Tehdy bylo dítě zachraňováno osvojením či pěstounskou péčí před ústavem a před záhubou fyzickou. Dnes, kdy je ústavní péče nesrovnatelně lepší, je stejně tak dítě zachraňováno náhradní rodinnou péčí před ústavem a před ohrožením psychickým. Došlo k výraznému posunu směrem k lepšímu – tendence zůstává táž!“* Doba preromantismu a romantismu přinesla více citlivosti. Objevují se nejrůznější románová zpracování, ale i hlasy ze strany veřejnosti k pomoci opuštěným dětem z nalezinců, z pěstounských péčí či pomoci obecním sirotkům. Otázky náhradní rodinné péče vyvstávaly vždy po válkách, kdy kapacity nalezinců, díky přílivu nových sirotků, nestačily.

Dle P. Vodáka je období první republiky **čtvrtou fází** vývoje adopce. V této době řada evropských zemí upravila osvojení zvláštními zákony. Výchova dětí se „demokratizovala“ a kromě zájmu osvojitelů se dostalo do popředí i blaho dítěte.

Pátou fází osvojení bylo období po 2. světové válce, kdy byla u nás preferována výchova kolektivní a potlačována výchova rodinná. Časem se však ukázalo, jaký má ústavní výchova nepříznivý vliv na rozvoj dětské osobnosti. Rok 1963 je u nás důležitým mezníkem, protože vznikl zákon o rodině a došlo k rozvoji adopce i pěstounské péče ve více formách. Začala stoupat celkově životní úroveň evropské společnosti, zavedla se mezinárodní adopce, začaly vznikat nejrůznější formy NRP a s nimi i instituce vládní i nevládní. Také vznikla potřeba mezinárodních dohod. Do popředí se dostal zájem dítěte a zájem osvojitelů ustoupil do pozadí. Rozšířily se poznatky o psychické deprivaci ústavních dětí. Toto vše se odrazilo i v Úmluvě o právech dítěte z r. 1989, která předznamenala fázi současnou. Ve stati M. Schillera ve Vodákově publikaci z roku 1967 jsou blíže specifikovány právní podmínky osvojení v minulosti. Podstatným rysem dřívějších právních ustanovení o adopci byla podmínka věku, kdy např. v rakouském právu podle obecného zákoníku občanského z r. 1811, muselo být osvojiteli nejméně 50 let a nesměl mít vlastní děti. Teprve novela občanského zákoníku z r. 1914 snížila tuto hranici na 40 let. Původně mohl být osvojitelem jen muž, teprve později i žena. Věkový rozdíl mezi osvojencem a osvojitelem musel být větší 18 let. Až do r. 1914 bylo podle rakouského práva vyloučeno, aby otec osvojil své nemanželské dítě. Až do r. 1928 platilo v českých zemích právo rakouské a na Slovensku právo uherské. V uvedeném roce

došlo ke sjednocení zákona o osvojení (č. 56 Sb.). I nadále musel mít osvojitel více jak 40 let a nesměl mít vlastní či dříve osvojené děti. Osvojenec musel být nejméně o 18 let mladší než osvojitel. Osvojitel si již mohl osvojit i své nemanželské dítě a pak jeho věk mohl být nižší než 40 let. Osvojit šlo i osobu zletilou. Společně osvojit mohli jen manželé a osvojoval-li jeden z manželů, druhý mu musel dát souhlas. V rámci dědického práva byla dítěti zachována práva k původní rodině. Majetkové poměry byly různě upravovány adopčními smlouvami. V roce 1949, v důsledku převratných politických změn a na podkladě Ústavy 9. května, byla pojata ustanovení o osvojení do zákona o právu rodinném č. 265/49 Sb. Kromě jiného se dětem narozeným mimo manželství dostalo rovnoprávnosti s dětmi narozenými v manželství. V zákoně o rodině č. 52/55 Sb. byla u osvojení zdůrazňována hlediska výchovná ve smyslu socialistické ideologie. V novele zákona č. 15/1958 Sb., s názvem O změně předpisů o osvojení, se zavedly dva druhy osvojení. Prvním druhem bylo osvojení 1. stupně, které bylo zrušitelné. Druhým druhem osvojení bylo osvojení 2. stupně, které bylo nezrušitelné a osvojenci a osvojiteli se dostalo právně totožných vztahů, jako mezi biologickými rodiči a vlastními dětmi. Další právní úprava osvojení byla provedena zákonem o rodině č. 94 ze 4. 12. 1963, který vstoupil v platnost 1. 4. 1964 a platil (s menšími úpravami) prakticky až do 1. 8. 1998. Zákonem z r. 1963 se už definitivně přeneslo těžiště zájmu z adoptivních rodičů na adoptované děti. V obou způsobech osvojení vznikl mezi osvojiteli a osvojenci stejný vztah, jako tomu bylo u biologických rodičů a jejich dětí. Také příbuzní osvojitelů se stali příbuznými osvojeného dítěte. Osvojit nezrušitelně bylo a je možno dítě po 1. roce věku. Nejméně však 3 měsíce muselo a musí být dítě v rodině příštích osvojitelů v předadopční péči. Osvojení 1. stupně (zrušitelné) se po 1. roce dítěte dalo a dá změnit v osvojení nezrušitelné. Není však možno osvojit osobu zletilou tj. starší 18 let, čímž se jasně dává najevo, že primárním účelem adopce je zajistit dítěti rodinnou výchovu a práva dospělého jsou chráněna jinak. I nadále osvojují manželé společně, pokud jenom jeden, druhý musí souhlasit. Věkový rozdíl mezi osvojitelem a osvojitelem musí být „přiměřený“. Stanoví se, kdy je a kdy není třeba souhlasu pokrevních rodičů dítěte s jeho osvojením. Soud má možnost zbavit rodiče rodičovských práv, neprojeví-li (původně po dobu jednoho roku, později po dobu půl roku) o dítě „oprávdivý zájem, který by jako rodiče projeviti měli. Zákon také stanoví, za jakých

okolností je osvojení 1. stupně zrušitelné a jaké důsledky z toho pro jednu i druhou stranu plynou.²⁹

Historie pěstounské péče

Zatímco historie adopce má své kořeny v odkládání přespolních a nežádoucích dětí v instituci nalezinců, za předchůdce pěstounské péče lze považovat instituce kojných. Placené kojné, chůvy, opatrovnice a pěstounky byly známy již v období starověku. Kojné a chůvy patřily běžně mezi služebnictvo panovnických dvorů nebo domů bohatých měšťanů. Vývoj moc nepokročil až do doby zřizování nalezinců v době osvícenství na konci 18. stol. Placené kojné a chůvy existovaly i nadále, ale dostalo se jim úředního názvu „pěstounů“. A zde se již začal angažovat stát. Děti z nalezinců, stejně jako dříve z rodiny, byly předávány brzy po narození až do šesti let věku do péče kojných na venkově. Jednalo se o poměry ekonomicky a hygienicky ubohé. Jasnější obraz o vývoji pěstounské péče v minulosti podává spis V. France z roku 1884. Čerpá z něj i M. Červinková-Riegrová v letech 1887 a 1894, přičemž tvrdé soudy změkčuje. V této době byla vysoká úmrtnost dětí. Funkce kojných plynule přecházela v pěstounskou péči. Plat pěstounky byl vzhledem k věku dítěte „sestupný“ a nikoliv vzestupný. Přestože měly být pěstounky „poněkud majetné“ a mravně zachovalé, skutečnost dle V. France byla jiná. Často se jednalo o ženy chudé, mající více dětí a přestože odměna pěstouna nebyla velká, i tak byla pro chudší ženy lákavá. Pěstounky se musely podrobit lékařskému vyšetření a farář dané obce musel každý měsíc dítě kontrolovat, zda je živé. Po ukončení 6. roku bylo dítě vráceno zpět do ústavu. V ojedinělých případech zůstávaly děti v rodinách pěstounů, ovšem již bezplatně. Tento stav připomíná do jisté míry situaci zrušení pěstounské péče za komunistického režimu v r. 1950. Z ústavů byly děti dávány do klášterů, sloužících jako přechodná stanice a odtud pak do domovské obce. Velké procento dětí skončilo jako žebráci. V roce 1902 byl zřízen sirotčí fond pod záštitou Zemského výboru v Čechách. V r. 1904 vznikly v jednotlivých okresech Okresní komise pro péči o mládež, které se staraly o opuštěné a osiřelé děti. V r. 1908 vznikla v Praze samostatná Česká zemská komise pro péči o mládež při Zemské školní radě, která koordinovala Okresní komise sdružující dobrovolné pracovníky. Pěstounská péče se v období 1. republiky dělila na čtyři typy:

²⁹ MATĚJČEK Z. a kol. Náhradní rodinná péče, vyd. Praha: Portál, 1999, s. 15-30

- **pěstounská péče „nalezenecká“**, která navazovala na pobyt dítěte v nalezinci či sirotčinci. Dítě bylo svěřeno do pěstounské péče oběma manželům a bylo limitované věkem dítěte (např. v pražském nalezinci do 10 let věku dítěte). Dohled nad pěstouny zajišťoval ústav na základě tzv. ústavního poručení.
- **pěstounská péče řízená a kontrolovaná Okresními komisemi pro mládež**, kdy sociální pracovníci vyhledávali spolehlivé pěstouny.
- **pěstounská péče v tzv. koloniích**, které vznikly na Moravě a poté se rozšířily i do Čech. Rodinné kolonie byly zakládány v určitých obcích nebo v několika sousedních obcích či v okresech. Děti byly umísťovány ve vhodných pěstounských rodinách a sociální pracovníci dozorovali jejich péči. V roce 1937 spravovaly Okresní komise péče o mládež již 24 kolonií.
- **pěstounská péče na základě soukromé dohody** mezi rodiči dítěte a pěstouny bez soudního jednání znamenala svěřování dětí prarodičům nebo jiným příbuzným. Tento typ pěstounské péče přetrval z doby první republiky až do sedmdesátých let.

Po 2. světové válce a zejména po r. 1948 došlo k rozsáhlým změnám. Z nalezinců se staly ústavy péče o dítě, byly zrušeny jak Okresní komise péče o mládež, tak jejich Zemské ústředí a propracovaný systém o nezaopatřené děti byl zlikvidován. Pěstounská péče ve všech formách, kromě příbuzenské, byla zrušena v r. 1950. Obnovena byla až po 23 letech.³⁰

O nových formách NRP můžeme hovořit od r. 1972, kdy vznikla první SOS dětská vesnička. Pro toto období bylo typickým řešením péče o nezaopatřené dítě, jeho umístění v ústavu, popřípadě do péče adoptivních rodičů. Ovšem větší procento dětí končilo v ústavech. SOS dětské vesničky „prorazily“ cestu pěstounské péči ve zvláštních zařízeních a pěstounské péči individuální. Děti, které neodpovídaly kritériím adopce, byly často shledány vhodnými pro pěstounskou péči. Zákon o pěstounské péči vešel v platnost r. 1973. V době normalizace, zařízení pro výkon pěstounské péče (což byly velké pěstounské rodiny, kde manželský pár pečoval až o osm dětí) i SOS dětské vesničky, zažily útlum.³¹

³⁰ MATĚJČEK, Z. a kol. Náhradní rodinná péče, vyd. Praha: Portál, 1999, s. 15-30

³¹ MATĚJČEK, Z. a kol. Náhradní rodinná péče, vyd. Praha: Portál, 1999, s. 43-44

2.2 Formy NRP v ostatních zemích

Názory na to, který systém péče o ohrožené děti je kvalitnější, se různí. Je nezbytné, přistupovat ke všem formám nahrazující péči biologické rodiny o dítě s vědomím, že způsob života v jednotlivých zemích se liší a tudíž i způsob ústavní či náhradní rodinné péče je odlišný. Z toho i vyplývá, že určit jeden ideální systém péče o ohrožené děti pro všechny země, je prakticky nemožné. Lze se však nechat inspirovat, jak zlepšit popřípadě omezit ústavní péči u nás a jak zkvalitnit náhradní rodinnou péči v souladu s našimi poměry. Bezvýhradní převedení určitých institutů NRP jiných zemích do České republiky, aniž by byly důkladně zváženy možnosti naší společnosti, způsob a dopad těchto změn, by také mohly v krajním případě vést ke kolapsu péče o ohrožené děti.

Při pohledu na péči o ohrožené děti v severských zemích, bylo důležitým obdobím, období poválečné. Nadšení Norové, ale i ostatní Skandinávci, zrušili péči o děti v ústavech. Realizovali jakési malé jednotky, v běžné zástavbě, o počtu max. 10 dětí v péči 11 až 12 odborníků. Tyto skupiny byly koncipovány přísně rodinně. V současnosti lze v Norsku sice najít ojedinělé ústavy pro děti, nicméně se jedná o děti se zdravotním postižením. Ve Skandinávii není například možné zbavit rodiče jejich zodpovědnosti. Z toho vyplývá, že adoptovat malé dítě je v podstatě nemožné. Proto zde dominuje pěstounská péče s účastí rodičů. Více než u nás, se zde prosazuje, že je nutné, aby dítě mělo větší povědomí o původní rodině. Angličané zase hodnotí nezájem o dítě, pokud tento není opravdový, po dobu 5 let. To znamená, že dítě je i nadále v právním vztahu s rodiči, kteří o něj třeba vůbec nejeví zájem.³²

Institucionální výchova v takovém měřítku, jako je běžná u nás, je v mnoha zemích (Austrálie, Belgie, Dánsko, Finsko, Francie a další) nahrazována profesionálními rodinami. Přispívají k tomu i různé projekty.

Např. v Estonsku je realizovaný estonsko-německý projekt profesionální pěstounské péče, který se zaměřuje na dospívající děti s výchovnými problémy. V Japonsku je od roku 2002 zavedena profesionální pěstounská péče pro děti zanedbávané a zneužívané. V Srbsku připravují zákon, který by zakotvil profesionální pěstounskou péči pro děti se zvláštními potřebami, které by byly jinak těžko umístitelné. Podobný projekt je realizován i v Rakousku, kde se sociálně-pedagogické pěstounské rodiny specifikují na děti, které mají odlišné chování, jsou tělesně či duševně postižené, mají vrozené vady apod.

³² PRÁVO A RODINA, č. 2/2008, vyd. Praha: Linde, 2008, s. 5

Ve Švédsku je klasická dlouhodobá pěstounská péče nejrozšířenějším typem NRP. Profesionální pěstounskou péči mají upravenou zákonem o sociálních službách z r. 1989. Stát zodpovídá za výběr pěstounů, za náklady s tím spojené a za umístění konkrétního dítěte do pěstounské péče. Jedná se jak o dlouhodobou či krátkodobou pěstounskou péči. Do jedné rodiny lze umístit nanejvýš 4 děti. Pěstouny mohou být manželské páry, jednotlivci či homosexuálové. Pěstouni musí splňovat některé podmínky např. věkový rozdíl mezi dítětem a pěstounem nesmí být větší než 45 (neplatí to o příbuzenské PP) a pěstounská péče může trvat v některých případech až do 21 let dítěte.

Velká Británie je naším vzorem při současných legislativních změnách (především týkajících se z. č. 359/99Sb., zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Je zde cca 25000 pěstounských rodin, ve kterých žije asi 34 000 dětí. Jedná se o nejčastější formu NRP. Základním předpisem v této oblasti je zákon o dětech z r. 1989 – The Children Act.

Ve Velké Británii existuje několik typů PP:

- **Respitní péče**, která je vhodná pro velmi zatížené rodiče, kteří potřebují období odpočinku od trvalé péče. Jedná se o děti s poruchami učení, chování nebo děti s tělesným postižením. Pěstouni jsou vybíráni, zaškoleni a placeni různými způsoby.
- **Azylová (pohotovostní) pěstounská péče**, která je využívána u dětí na den nebo několik dní, než se nalezne dlouhodobé řešení. Pěstouni jsou neustále k dispozici, dostávají pravidelný příspěvek a za každé umístěné dítě odměnu.
- **Krátkodobá pěstounská péče** bývá realizována nejvýše na dobu 3 měsíců a je vhodná pro rodiny, kde došlo k rodinné krizi, k onemocnění rodičů apod.
- **Středně dlouhá pěstounská péče** je využívána nejčastěji a trvá zhruba 2 roky. Je určena rodičům jako pomoc při řešení jejich problémů, ale i dětem, které potřebují ochranu nebo čas na překonání svých problémů.
- **Dlouhodobá a trvalá péče** trvá déle než 2 roky, někdy až do dospělosti.
- **Soukromá pěstounská péče**, která se liší od zákonné tím, že rodiče souhlasí s výběrem pěstounů, někdy je sami vyhledají a platí je. Toto je nutno nahlásit sociálním orgánům, aby vyhodnotily vhodnost pěstounů.³³

³³ ZEZULOVÁ, D. Pěstounská péče a adopce, vyd. Praha: Portál, 2012, s.177-180

Historie péče o děti bez domova je **na Slovensku** do r. 1993 shodná s Českou republikou. Nicméně oddělením našich zemí došlo na Slovensku k významným reformám celého systému o ohrožené děti a díky těmto změnám je tam nabídka péče o děti bez domova v porovnání s ČR, pestřejší. Jedním z hlavních rozdílů je fakt, že tamní ústavy odpovídající našim dětským centrům (kojeneckým ústavům) a dětským domovům do 3 let věku dětí, nespádají pod Ministerstvo zdravotnictví, ale pod Ministerstvo práce, sociální péče a rodiny, stejně jako školské dětské domovy a výkon sociálně-právní ochrany dítěte. Z toho vyplývá, že péče o ohrožené děti je zastřešena jedním ministerstvem, nikoliv třemi, jak je tomu u nás. Další posun na Slovensku nastal díky přijetím dvou zákonů (zákon č. 279/1993 Z.z., o školských zařízeních, a zákon č. 195/1998 Z.z., o sociální pomoci), v nichž je zakotvena tzv. „profesionální náhradní výchova“. Na Slovensku existují „profesionální“ rodinné buňky, kdy osoby pečující o dítě s nařízenou ústavní výchovou jsou zaměstnanci příslušného dětského domova, nicméně samostatná péče se odehrává mimo ústavní zařízení v rodinném prostředí.

Základní charakteristika institutu profesionální náhradní výchovy:

- *„Profesionální náhradní výchova poskytuje péči dětem umístěným v ústavní péči.*
- *Maximální počet dětí v jedné rodinné jednotce je tři děti na jednoho pracovníka, s výjimkou velkých sourozeneckých skupin.*
- *Profesionální pečovatel(ka) je zaměstnancem dětského domova, za svoji práci pobírá plat.*
- *Profesionální pečovatel(ka) vede inventuru nákladů na péči o dítě.*
- *Práce profesionálního rodiče je řízena a supervidována, má stanovenou náplň práce.“*

Z výše uvedeného vyplývá, že péče poskytovaná profesionálními náhradními rodinami se pohybuje na pomezí ústavní péče a profesionálního pěstounství.³⁴

³⁴ PRÁVO A RODINA, č. 2/2008, vyd. Praha: Linde s.r.o., 2008, s. 4

2.3 Náhradní rodinná péče očima médií

Díky sdělovacím prostředkům a jejich často povrchním informacím se mezi lidmi „uhnízdila“ řada polopравd a přesvědčení nevycházející z reality. Jednou z nich je to, že v dětských domovech je spousta dětí, které by mohly být umístěny v náhradních rodinách, ale díky jednomu korespondenčnímu lístku, který je zaslán rodičem, zde setrvávají dlouhá léta. Další nepravdou je i informace, že dětské domovy jsou přeplněné.

Od prosince 1988 do listopadu 1990 byly sledovány články v tisku prostřednictvím výstřižkové služby Pražská informační služba. Sledované téma se týkalo NRP a to osvojení a pěstounské péče. Šlo o řadu ústředních a večerních deníků, večerníků, měsíčníků, týdeníků a dalších. Z nich vyplynulo následující:

V roce 1989 byl čtenář informován médii tak, že v ústavech čeká mnoho dětí na máminu náruč. Personál je prezentován jako obětavý stejně tak i pěstouni. Také je probíráno téma „návštěva v rodině pěstounů.“ Jedná se často o velké rodiny, kdy pisatel žasne nad tím, jak to ta pěstounka všechno zvládá. Oproti tomu malá pěstounská rodina k titulkům příliš neláká, protože čím větší rodina, tím čtenářsky více přitažlivější téma. Témata jako „čekající dítě“ a „dítě v nové rodině“ je časté o Vánocích. V této době je vděčné téma biologických rodičů, kdy je opakovaně prezentován „mýtus o korespondenčním lístku“, který stačí k tomu, aby bylo dítě i nadále v ústavu. Taková praxe v této době nebyla možná a soud o zachování rodičovských práv rozhodoval na základě více skutečností např. zda za dítě platí rodiče ošetřovné. Dalším oblíbeným tématem byly „dětské vesničky“ a děti v nich žijící v přepychu. S tím byla spojená i kritika, že se tyto zhýčkané děti, nebudou moci vyrovnat s realitou. Na takto popsanou vesničku ovšem reagoval šéfredaktor Rudého práva, článkem „Nemohu souhlasit“, protože v této době byly vesničky mizerně vybavené. Často si novináři, ale i výstřižková služba spojovali NRP s péčí ústavní. **V r. 1990** zůstává ústředním tématem v tisku „návštěva v ústavu“ často spojená s kritikou biologických rodičů. Druhé místo dle oblíbenosti témat zaujímaly - „SOS vesničky“ a třetí místo obsadily „pronajaté dělohy“ a jejich možné důsledky. Poté se objevuje téma „návštěva u pěstounů“. Naprosté novum je reportáž, která zachycuje problémy v pěstounské péči spojené se soudní žalobou podanou již zletilým svěřeným dítětem. Politická situace této doby znamenala pokles článků na toto téma. Šetření v omezeném rozsahu provedené **od listopadu 2005 do března 2006** bylo na základě sledování dvou celostátních deníků, dvou týdeníků a jednoho měsíčníku. Deníky přinesly informace o udělení státního vyznamenání pěst-

tounům z Vyškova, kteří založili a vedli velkou rodinu. O Vánocích se objevovaly články s tematikou „něco o péči o sociálně-osirelé děti“. Ojedinele se zmiňovaly o pronajatých dělohách. V této době všechny deníky informovaly o podezření na „prodávání dětí“ k osvojení, do něhož se měli údajně dostat lékaři z jednoho moravského města. Ovšem toto nebylo nikdy prokázáno. Nejčastějším tématem pak byla kauza Erik, tragický konec chlapce z Brna adoptovaného do Švédska. Téma bylo protěžováno ze všech stran, od fotografií zainteresovaných až po rozhovory a konče švédskou párty, kterou uspořádali švédští osvojitelé na počest nedožitych chlapcových narozenin. Díky textům romské redakce Radiožurnálu jsou k dispozici materiály o NRP u Romů. Pozornost je věnovaná i tématu, zda umožnit NRP v rámci registrovaného partnerství homosexuálů. Dostupné jsou i různé studentské výzkumy a přehledové práce, protože téma NRP je vědecky a odborně lákavá. Rozdíl oproti minulosti je jednoznačný. Současné články působí agresivně a je kladen důraz na senzaci. Čtenář se nedozvídá konkrétní informace o osvojení a pěstounské péči, nebo kolik dětí je k NRP volných a vhodných, stejně tak i kolik z těchto dětí je nějakým způsobem postižených či jinak znevýhodněných. Populární tisk jde podle určitého schématu a nezřídka používá problémy osvojení či pěstounské péče k vyvolání dojetí čtenářů. Bohužel většina opravdových zájemců o NRP získává informace v první fázi především z internetu.³⁵

2.4 Důležité aspekty v NRP

NRP by se dala nadefinovat jako souhrnné označení pro všechny formy náhradní rodinné péče o dítě mimo primární rodinu, tedy osvojení, pěstounství, poručenství, opatrovnictví a svěření do péče jiné fyzické osoby. Platí obecná zásada, že čím více se daná forma vzdaluje tradiční monogamní rodině, tím je náročnější, méně intuitivní a stabilní. Společností je vnímána spíše rozpolceně.

Přesně charakterizovat a vymezit nejdůležitější aspekty náhradní rodinné péče je do určité míry nejistou záležitostí. Většina z nás má rodinu a tedy i pocit, že této oblasti rozumí, jsou na ni „odborníci“.

V prvé řadě je nutno si uvědomit, že dítě, které je zpravidla umístěno do náhradní rodiny, bývá zpravidla emocionálně a sociálně narušené. Už v prenatálním období se někdy potýká s fyziologickým ohrožením (alkohol a jiné návykové látky, nízká úroveň

³⁵ GABRIEL, Z., NOVÁK T. Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči, vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, s. 26 - 29

zdravotní péče, škodlivý životní styl). Zažívá tedy otřesy a traumata již v průběhu těhotenství, po narození např. v domácím konfliktním prostředí, při umístění do institucionálního zařízení a posléze do náhradní rodiny.³⁶

Tedy i proto by hlavní pravidlo NRP mělo být - **žadatelé by měli být alespoň poloviční odborníci na tuto oblast.**

„Náhradní rodičovství je natolik vážná věc, že ho nemůžeme svěřit amatérům. Mnohé náhradní rodiny selhávají. Proč? Protože nestačí jen chtít, ale musí se i vědět!“
„Potencionální náhradní rodiče si vytvoří iluzi o dítěti a těm potom věří. Odborná příprava je prevencí před zklamáním z nenaplněných snů.“ „Když náhradní rodič nerozumí tomu, co dítě prožívá, může – navzdory dobré vůli – dítěti velmi ublížit. Vzdělání mu pomůže k tomu, že lépe porozumí adaptačním a vývojovým problémům dítěte.“³⁷

Důležitá je proto motivace potencionálních zájemců, aby se aktivně zajímali o NRP, snažili se získat potřebné související informace, nastudovali si je a znali. Jistě se i tímto předejde řadě nečekaných komplikací a zklamání.

K důležitým předpokladům náhradního rodičovství u žadatelů patří jejich osobnostní kvality např. psychická stabilita, altruismus, prosociálnost a komunikativnost. Vhodný je také aktivní a zdravý postoj k životu a realistická očekávání od náhradního rodičovství. Navzdory určitým rizikům je pozitivním faktem, pokud je součástí rodiny i vlastní, biologické dítě. Podstatné je i přijetí dítěte širokým příbuzenstvím.³⁸

Klimesh shrnul nejdůležitější „atributy“, v nichž se vhodní žadatelé liší od „běžných“ neplodných párů, takto:

- mají mnoho kontaktů s dětmi,
- mají široké vědomosti o problematice náhradní výchovy získané z knih, z internetu, různých kontaktů apod.,
- jsou méně orientováni na výkon a úspěch, více pozornosti směřují na rodinu a sounáležitost,
- jsou méně ambiciózní a sebevědomí, současně jsou psychicky stabilní,

³⁶ ŠKOVIERA, A. Dilema náhradní rodinné péče, vyd. Portál, s.r.o., Praha, 2007, s. 49

³⁷ ŠKOVIERA A. Dilema náhradní rodinné péče, vyd. Portál, s.r.o., Praha, 2007, s.61

³⁸ ŠKOVIERA, A. Dilema náhradní rodinné péče, vyd. Portál, s.r.o., Praha, 2007, s. 67

- žijí si svůj život a získání dítěte není v jejich životě alfou a omegou, jejich život nestojí a nepadá se získáním dítěte,
- jde jim především o zájem dítěte: „*Dejte nám dítě, které potřebuje pomoc.*“,
- při vyšetření se nebojí otevřeně mluvit o poměrně intimních věcech, nemají tendence se přetvařovat a nebojí se mluvit o nepříjemných stránkách svého partnerského života,
- jsou tolerantní vůči sobě i ostatním, relativně dobře snáší různé nepříjemnosti života,
- nemají sklon k manipulaci, citovému vydírání, ironizování a moralizování,
- nemají sklon k extremismu, k černobílým ideologiím a schematickému etickému uvažování,
- mají rádi společnost a je jim bližší skupinový život než individualismus,
- zájmy mají spíše aktivní a takové, které vyžadují manuální zručnost,
- netrpí výraznými pocity viny či úzkosti, mají otevřený vztah k sexu,
- umí vycházet i s problémovými lidmi.³⁹

Odborník na NRP Zdeněk Matějček, shrnul základní odpovědi na otázky náhradních rodičů do desatera, které se již vžilo natolik, že je řadou neziskových organizací, zabývajících se např. pěstounskou péčí, vnímáno jako určité motto a vodítko právě pro ty, co o náhradním rodičovství vážně uvažují.

Desatero pro náhradní rodiče:

1. ***Nebojme se přijmout své náhradní rodičovství!*** Slovo náhradní tu rozhodně neznamená něco podřadného, jedná se především pomoc dítěti, které to potřebuje a důraz je kladen především na slovo „rodičovství“.
2. ***Nebojme se o lásku dítěte!*** Vzájemný vztah se vytváří především soužitím a sdílením života.
3. ***Nebojme se práce na sobě samých!*** Biologičtí rodiče mají snazší cestu k porozumění dítěte v jeho individualitě než adoptivní rodiče a ostatní vychova-

³⁹ ŠKOVIERA A. Dilema náhradní rodinné péče, vyd. Portál, s.r.o., Praha, 2007, s. 42

telé v náhradní rodinné péči. Dítě v NRP je jakýmsi tajemstvím, které postupně rozklíčují.

4. **Zatajená pravda je v lidských vztazích nebezpečná.** Sebelepší zákon neupevní svazek tak jako pravda ve vztazích.
5. **Dítě má o sobě vědět víc, než vědí ostatní!** Tak se předejde situacím, které by mohly neblaze poznamenat vztah dítěte k rodinným vychovatelům. Identita adoptivního dítěte má být jasná, daná a čitelná.
6. **Nestačí sdělit, je třeba sdílet!** Nečekat, až se bude dítě ptát, ale začít při vhodné příležitosti sami! Někteří adoptivní rodiče se mylně domnívají, že jednou podaná informace dítěti, že je z dětského domova stačí a oni si splnili svou povinnost. Ovšem k tomu, aby dítě skutečně přijalo skutečnost, že je adoptované, je nutno onen fakt opakovaně sdělovat a opakovaně v pevném citovém společenství prožívat.
7. **Dítě není z nás, ale je naše!** To znamená nebát se nepříznivé genetické výbavy, ale počítat s tím, že některé povahové rysy dítěte, jeho sklony, úroveň intelektových schopností jsou vždy do určité míry zděděné.
8. **S horším počítejme, lepším se nechme překvapit!** Přepjatá očekávání o dítěti nebo důvěra v „neomezenou moc výchovy“, ba i v „neomezenou moc lásky“ může být do určité míry nebezpečná a může být pro mnohé i zklamáním. *Lze říci, že čím vyhraněnější představu mají osvojitelé, pěstouni a nevlastní rodiče o tom, jak má dítě vypadat a čeho má dosáhnout, tím problematičtější bývá jejich výchovné působení a ovšem i jeho následek.*
9. **O původních rodičích jen to dobré!** K identitě dítěte patří vědomí o vlastním původu. Ke zdravé identitě patří světlý obraz o vlastním původu. Nesnažíme se v dítěti vzbuzovat pocit vděčnosti, že jsme je vytrhli z nebezpečného prostředí, spíše se prezentujeme především jako ti, co je mají rádi. O původních rodičích nemluvíme negativně. Raději některé okolnosti zpočátku nezmíníme nebo pouze naznačíme s tím, že s narůstajícím věkem dítěte je můžeme rozvést a konkretizovat, ale vždy tak, abychom nemuseli zásadní informace měnit. Fakt, že se biologičtí rodiče o dítě nestarají, opustili je, vysvětlujeme spíše jako nemoc, nedostatek schopností k výchově, nešťastnou shodu okolností apod., nikoli jako morální špatnost. Zkušenost říká, že děti náhradních rodičů, kteří se nepro-

hřešili proti tomuto bodu, ocení své vychovatele o to více. Jsou pro ně těmi pravými, protože s nimi žijí a dávají jim svou lásku najevo.

10. Otevřené rodinné společenství! Některé adoptivní rodiny mají tendenci se izolovat. Ale je dobré, aby od počátku byli do adopce dítěte zasvěceni prarodiče, příbuzní, kamarádi a známí.⁴⁰

⁴⁰ MATĚJČEK Z. Jak a proč nás trápí děti, vyd. Praha: Grada, 1997, s. 37-41

3. SOUČASNÁ TRANSFORMACE V NRP

Je třeba odlišit dva termíny a to transformace a reforma. Reforma, např. v ústavní péči, se zaměřuje na úpravy ve vybavení a zlepšení prostředí ústavů. Reforma tedy zlepšuje standard bydlení v ústavech. Ovšem **transformace** představuje hluboké změny v oblasti ústavní péče, se zaměřením se na péči o potřebné klienty, děti v domácím prostředí a tedy upřednostnění rodinného prostředí před péčí ústavní.

Rozhodně by cílem transformace nemělo být okamžité zavírání ústavů a propouštění personálu, neboť v nich je velký odborný potenciál. Mezi první úkoly transformace by měly patřit i postupné změny v postoji pracovníků v ústavních zařízeních, neboť ti mohou výrazným způsobem transformaci ovlivnit.

V této kapitole se zaměřuji na význam a důvody současné transformace v náhradní rodinné péči se zaměřením na novelu zákona č. 359/1999 Sb., z. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění předpisů pozdějších, která vstoupila v platnost 1. ledna 2013. Součástí této kapitoly je ucelený právní základ NRP, jsou zde vymezeny orgány, zabývající se sociálně-právní ochranou dětí a popsány jednotlivé formy NRP.

3.1 Důvody a zásady nových změn

Současná náhradní rodinná péče v České republice je ve znamení změn a to především díky novele zákona č. 359/1999Sb., z. o sociálně-právní ochrany dětí, ve znění předpisů pozdějších. Ministerstvo práce a sociálních věcí se snaží docílit významných změn v legislativě upravující fungování péče o ohrožené děti. Jedním z důvodů těchto snah je i opakovaná kritika ze zahraničí, v souvislosti s mezinárodními právními závazky, které naše země přijala.

Podstata hlavních zásad současných legislativních změn spočívá v **deinstitucionalizaci**, tj. odklonu od stereotypního odebírání dětí z rodin a přeměna velkých institucionálních zařízení na menší. Velký důraz je kladen také na prevenci a aktivní depistáž, což je pravidelné vyhodnocování práce v terénu, rozhovory s lidmi v jejich domácím prostředí, zúčastněné pozorování, vyhodnocování zpozorovaných změn apod.

Hlavní zásady legislativních změn shrnuté v základních bodech:

- *primární v oblasti sociálně- právní ochrany dětí je prevence,*

- *nejlepším místem pro výchovu, socializaci a zdárný vývoj dítěte je jeho biologická rodina,*
- *ekonomická situace nesmí být důvodem pro odebrání dítěte do ústavního zařízení, klíčové je předcházet defektním stavům v rodině a vítána jsou opatření na podporu dětí a rodin a jejich specifických potřeb,*
- *institucionální, ústavní péče o dítě je krajním řešením, dítě je v ústavní výchově umístěno na co nejkratší dobu a jeho pobyt v ústavním zařízení je pravidelně přezkoumáván,*
- *pokud je dítě v ústavní výchově, má nárok na vyhodnocení svých individuálních potřeb, není-li možný návrat do rodiny, musí být dítěti poskytnuta jiná forma náhradní péče, jež nejlépe respektuje jeho specifické potřeby,*
- *na „alternativním“ způsobu výchovy dítěte by se měla podílet i biologická rodina, pokud není možné, aby v ní dítě zůstalo,*
- *v rámci institucionální výchovy je třeba respektovat právo na soukromí, etnický a socio-kulturní původ dítěte, sourozenecké vazby, vazby na biologickou rodinu, klíčem k úspěchu je multidisciplinární přístup odborníků a případové konference.⁴¹*

3.2 Legislativa, orgány zajišťující SPOD a formy NRP

V dětech vidíme svoji budoucnost. Zodpovědnost rodičů je zakotvena přímo v zákonech. Většina rodičů nepotřebuje zákon a svoji odpovědnost přijímají automaticky, rádi a bez výhrad. Chtějí pro své děti to nejlepší a vytvářejí jim podmínky pro jejich současný i budoucí život. Ale také je spousta rodičů, kteří se o své děti nedovedou postarat a zajistit jejich zdravý vývoj. A proto jsou nezbytné zákony v této oblasti, vzniklé instituce starající se o opuštěné děti a formy náhradního rodičovství. V současnosti je pro nás, i na základě legislativních změn upravujících NRP, velkou výzvou, postarat se o děti tak, aby mohly vyrůstat v přirozeném prostředí rodiny, která vytváří nejvhod-

⁴¹ PEKÁRKOVÁ, S., VOŽECHOVÁ, J., HRUBEŠ, J. Rodina a sociálně-právní ochrana dětí, příručka pro obce – Agentura pro sociální začleňování, vyd. Úřad vlády ČR - odbor pro sociální začleňování, Praha, 2012, s.6

nější podmínky pro rozvoj. Dát šanci - možnost „okusit si“ vyrůstat v rodině, i když ne vlastní.

Náhradní rodinná péče se řídí především:

- **Zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů**, který je ústředním zákonem NRP (viz kapitola 3.3).
- **Zákonem č. 94//1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů**, řešící problematiku rodinného práva.
- **Zákonem č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte**, jež je prvním významným mezinárodním a legislativně závazným lidsko-právním dokumentem, upravujícím občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva dětí. Někdejší Česká a Slovenská Federativní Republika podepsala Úmluvu dne 30. září 1990 a 6. února 1991 u nás tato dohoda vstoupila v platnost. Stali jsme se jedním z 62 smluvních států. K závažnosti Úmluvy přispívá i ustanovení Ústavy České republiky článkem 10, kde je pasáž zaručující: „*stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva*“. Plnění Úmluvy patří tedy k prioritám státu a je pravidelně kontrolováno Organizací spojených národů, jejímuž generálnímu tajemníkovi předkládá ČR periodické „*zprávy o opatřeních přijatých k uvedení práv uznaných v této úmluvě v život a o pokroku, jehož bylo při užívání těchto práv dosaženo*“.⁴²

Úmluva řeší řadu práv, které dětem (osobám mladším 18 let) náleží. Chrání dítě před diskriminací, upřednostňuje konání týkající se nezletilého vždy v jeho zájmu, předním hlediskem je blaho dítěte, dbá o jeho ochranu a péči atd. Neopomínají však také práva a povinnosti rodičů.

- **Zákonem č. 2/1993 Sb., Listinou základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů**, který upravuje ochranu rodiny a dítěte. Mimo jiné garantuje právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života, zvláštní ochranu pro děti a mladistvé, zaručuje pomoc státu pro rodiče pečující o děti či stejná práva dětem vyrůstajícím vně i mimo manželství, určuje právo rodičů na péči a výchovu, kdy práva rodičů mohou být omezena pouze soudním rozhodnutím v souladu se zákonem.

⁴² <http://vzd.cz/nove-vznikajici-iniciativy-umoznujici-cr-naplnt-dalsi-z%C2%A0detskych-pravvystaveno> (20. 12.2012)

- **Zákonem č. 1/1993 Sb, Ústava ČR**, který je nejvýše postaveným zákonem.
- **Zákonem č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád**, který upravuje soudní řízení ve věcech rodinně-právních.
- **Zákonem č. 40/1964 Sb., Občanským zákoníkem, ve znění pozdějších předpisů.**
- **Haagskou úmluvou o ochraně dětí a mezinárodním osvojení** z roku 1993.
- **Zákonem č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů**, dle něj se posuzují rodinné cizinecké vztahy.
- **Zákon č. 117/1995 Sb., z. o státní sociální podpoře, ve znění předpisů pozdějších.**

Orgány zajišťující činnost sociálně-právní ochrany dětí jsou vymezeny přímo zákonem o sociálně-právní ochraně dětí. Jsou jimi:

- krajské úřady,
- obecní úřady obcí s rozšířenou působností,
- obecní úřady a újezdní úřady,
- ministerstvo,
- Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí,
- Úřad práce České republiky.

Zákon také blíže specifikuje výkon SPOD prostřednictvím:

- obcí v samostatné působnosti,
- krajů v samostatné působnosti,
- komisí pro sociálně-právní ochranu dětí,
- dalších právnických a fyzických osob, jsou-li výkonem sociálně-právní ochrany dětí pověřeny (tzv. „pověřené osoby“).

Formy náhradní rodinné péče

V České republice nalezneme tyto formy NRP - osvojení, pěstounská péče, svěřením do péče jiné fyzické osoby než rodiče a poručenství.

Zvláštní formou pomoci je institut opatrovnictví.

Osvojení je institut, který mění vazby dítěte s jeho původními rodiči, neboť osvojením vznikají nové právní a rodinné vazby. Mezi osvojitelem a osvojeným dítětem vznikají takové vazby jako mezi biologickými rodiči a jejich dětmi. Příbuzenský poměr vzniká také mezi osvojencem a příbuznými osvojitele. Osvojitelé se stávají zákonnými zástupci dítěte a dítě získává příjmení svých osvojitelů. Podmínkou osvojení je nezletilost dítěte a přiměřený věkový rozdíl mezi osvojitelem a osvojencem.

Existuje osvojení **zrušitelné**, což je osvojení 1. stupně a jak vyplývá z názvu, může být za určitých okolností zrušeno. Je uplatňováno u dítěte mladšího jednoho roku.

Druhý typ osvojení, je osvojení **nezrušitelné**. Toto osvojení je možné u dětí starších jednoho roku. Rodičovská práva a povinnosti osvojitelů k dítěti jsou trvalá a ti jsou také zapsáni v rodném listě dítěte na místo biologických rodičů. Osvojit lze jen dítě tzv. „právně volné“, což je upraveno zákonem č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění předpisů pozdějších, v § 68 odst. 2: *„Má se za to, že nezáměr rodiče o dítě je zjevný, trvá-li alespoň 3 měsíce od posledního projeveného opravdového zájmu. Nelze-li však v chování rodiče spatřovat hrubé porušování jeho povinností, je třeba, aby byl orgánem sociálně-právní ochrany dětí poučen o možných důsledcích svého chování a aby od takového poučení uplynuly alespoň 3 měsíce. Orgán sociálně-právní ochrany dětí je povinen poskytnout rodiči nejpozději po tomto poučení poradenství a pomoc za podmínek stanovených jiným právním předpisem“*.

Mezinárodní osvojení je možné v případě, že není možné najít dítěti vhodné rodinné zázemí v jeho vlasti a poté je tuto možnost nutno důkladně zvážit v souladu se zájmy dítěte. Toto zajišťuje a zprostředkovává Úřad pro mezinárodní ochranu dětí se sídlem v Brně.⁴³

Pěstounská péče (PP) je, po osvojení, druhou nejrozšířenější formou NRP u nás. Současná doba, díky novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí, je ve znamení velkých změn, protože dochází k rozvoji pěstounské péče na úkor péče ústavní. Doposud byla většina pěstounů, pěstouny dlouhodobými tzn. vychovávali děti až do jejich zletilosti i déle (až do 26 let).

⁴³ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu (PPPD) byl uzákoněn již v roce 2006. Doposud nebyl bohužel příliš využíván. Současní pěstouni na přechodnou dobu se stávají profesionály, kteří za tuto činnost pobírají finanční odměnu a to i v době, kdy aktuálně o žádné dítě nepečují, ale jsou připraveni okamžitě se ujmout péče o dítě, které je potřebuje. Nápravu tohoto stavu přináší novela zákona č. 359/99 Sb., zákona o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění předpisů pozdějších.

Novela zákona o SPOD, v rámci změn v PP, pěstounům garantuje určité služby a naopak jim zase ukládá povinnosti. Ty spočívají např. v pomoci pěstounů při zajištění osobní péče („hlídací služba“), pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené děti v rozsahu min. 14 dní v kalendářním roce, právo na zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci min. 1x za 6 měs., minimální rozsah poradenství apod. K tomu má pomoci i nově vzniklý nástroj systémového financování – státní příspěvek na výkon PP v částce 48.000,- Kč na jednu pěstounskou rodinu, se kterým bude disponovat místně příslušný OSPOD. Tyto služby a povinnosti budou blíže specifikovány v Dohodě o výkonu PP, které budou pěstouni uzavírat, dle své volby, s pracovištěm SPOD nebo jiným subjektem pověřeným výkonem SPOD. Dosavadní pěstouni uzavřou dohody nejpozději do konce června 2013. Každá jednotlivá dohoda bude odpovídat individuálním potřebám konkrétní pěstounské rodině, také musí být v souladu s rozhodnutím soudu o uložení pěstounské péče a s individuálním plánem ochrany dítěte, který sestavuje místně příslušný OSPOD.

Novela také nově upravuje výši dávek pěstounské péče a dochází k převodu dávek pěstounské péče ze zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, do zákona č. 359/99 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Jedná se o:

- **příspěvek na úhradu potřeb dítěte**, který se odvíjí od věku dítěte a stupně závislosti,
- **odměnu pěstouna**, která je závislá od počtu dětí popř. i stupně závislosti dítěte,
- **příspěvek při převzetí dítěte**, jehož výše je opět dle věku,
- **příspěvek na zakoupení motorového vozidla**, tento je možný u pěstounství s více než 3 dětmi v péči,
- **příspěvek při ukončení PP.**

V případech, kdy je PP vykonávána prarodičem či prarodiči, odvíjí se přiznání odměny od vyjádření místně příslušného OSPOD s ohledem na jejich majetkové a sociální poměry.

V pěstounské péči nemusí být děti „právně volné“. Pěstoun není zákonným zástupcem dítěte, tím zůstávají nadále biologičtí rodiče (pokud je soud nezbavil nebo neomezil v rodičovské odpovědnosti). Pěstoun může dítě zastoupit jen v běžných záležitostech. V praxi to tedy znamená, že pěstouni mohou vyřídit např. cestovní pas dítěti nebo občanský průkaz pouze v případě souhlasu zákonného zástupce. Pokud tento souhlas nelze získat, potřebný úkon schválí soud. Dítěti zůstává jméno i příjmení, může se vídat s biologickými rodiči, pěstoun nemá k dítěti vyživovací povinnost.⁴⁴

Svěření do péče jiné fyzické osoby než rodiče je uplatňováno v případech, kdy to vyžaduje zájem dítěte a pokud pečující osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením souhlasí. Při výběru vhodné osoby se dává přednost zpravidla příbuznému. Není-li soudem rozhodnuto jinak, zůstává rodičům dítěte zachována rodičovská zodpovědnost, nadále jsou zákonnými zástupci dítěte a také jim trvá vyživovací povinnost vůči dítěti. Pečujícím osobám je vždy rozhodnutím soudu vymezen rozsah práv a povinností k dítěti, zejména se jedná o právo a povinnost řádně pečovat o dítě a zastupovat je v běžných záležitostech. Na rozdíl od PP tyto osoby nepobírají na péči o dítě od státu žádnou finanční pomoc.⁴⁵

Poručenství je využito v případech, že rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Soud ustanovuje poručníka většinou z řad osob blízkých rodině dítěte. Poručník je zákonným zástupcem dítěte. Nemůže-li ji být ustanovena fyzická osoba, ustanoví soud poručníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí. Poručník se zpovídá soudu za řádné plnění této funkce a funkce poručníka nezakládá k dítěti vyživovací povinnost. Poručenství lze rozlišit na poručenství s péčí a bez péče. Poručník, který o dítě osobně pečuje, má nárok např. na dávky pěstounské péče.⁴⁶

⁴⁴ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁵ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁶ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Opatrovnictví je institut řešící střety zájmů zákonných zástupců a dítěte, nebo mezi dětmi navzájem, v případech ohrožení majetkových zájmů dítěte, při omezení rodičovské zodpovědnosti, při řízení o osvojení apod. Opatrovník vždy hájí zájem dítěte a bývá jím zpravidla ustanoven orgán sociálně-právní ochrany dětí. Rozsah práv a povinností opatrovníka vymezuje soud.⁴⁷

3.3 Současné změny v zákonu o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí je ústředním zákonem významně upravujícím náhradní rodinnou péči. Novela zákona prošla dvakrát meziresortním připomínkovým řízením a definitivně byla schválena Poslaneckou sněmovnou dne 7. 11. 2012. Ve sbírce zákonů vyšla pod č. 401/2012 a účinná je od 1. 1. 2013.

Stávající zásada, že předním hlediskem sociálně-právní ochrany dětí je zájem a blaho dítěte, je nyní doplněna v souladu s mezinárodním i vnitrostátním právem a s přihlédnutím k ustálené judikatuře Ústavního soudu ČR a Evropského soudu pro lidská práva. *„Za přední hledisko SPOD lze považovat rovněž ochranu rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Při tom je nezbytné přihlížet k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.“* Sociálně-právní ochrana dětí představuje zajištění práva dětí na život, jeho příznivý vývoj, rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení a chrání je před jakýmkoliv jeho zneužíváním a zanedbáváním. Novela zákona přináší jednotné standardy kvality a jednotný postup orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), díky němuž by mělo dojít ke sjednocení praxe v různých regionech. Také se nově objevuje pojem sociální kuratela, jež je souborem specializovaných opatření, které OSPOD činí z důvodu zmírnění, odstranění či zamezení prohlubování či opakování poruch psychického, sociálního, fyzického a sociálního vývoje dítěte do doby jeho zletilosti.

Přehled významných změn v novele zákona o sociálně právní ochraně dětí v souvislosti se změnami v zákonu o státní sociální podpoře a dalších právních předpisech.

- Zavádí se definice pojmů „jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte“, které bylo dítě svěřeno do výchovy rozhodnutím příslušného orgánu a „osoba pečující“.

⁴⁷ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 94//1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

- Opouští se pojem „děti vhodné k osvojení nebo ke svěřeni do pěstounské péče“ a nahrazuje se pojmem „děti, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou pěstounské péče nebo osvojení.
- MPSV již nebude zprostředkovávat pěstounskou péči a osvojení.
- Doba zprostředkování osvojení a pěstounské péče krajským úřadem se u dětí prodlužuje ze 3 na 6 měsíců.
- Zvyšuje se časový rozsah povinné přípravy žadatelů o osvojení a pěstounskou péči (nejméně 48 hodin, přičemž u žadatelů, kteří budou vykonávat PP na přechodnou může doba přípravy dosahovat až 72 hodin).
- Obsah § 45a odst. 2 zákona o rodině o pěstounské péči na přechodnou dobu se převádí do zákona o sociálně-právní ochraně dětí.
- Zaniknou zařízení pro výkon pěstounské péče.
- Dávky pěstounské péče se ze zákona státní sociální podpory převádí do zákona o sociálně-právní ochrany dětí.
- Jako pěstounská péče se posuzuje péče o dítě poskytovaná osobou pečující nebo skutečnost, že je fyzická osoba v evidenci.
- Vymezuji se práva pečující osoby a osoby v evidenci.
- Obecní úřad obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu má trvalý pobyt osoba pečující, navrhne osobě pečující uzavření dohody o výkonu pěstounské péče, která upraví podrobnosti ohledně výkonu práv a povinností a současně poskytne informace o možnosti uzavřít dohodu o výkonu pěstounské péče s obecním úřadem, obecním úřadem obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu nemá osoba pečující trvalý pobyt, krajským úřadem nebo pověřenou osobou. Pokud nebude dohoda o výkonu pěstounské péče uzavřena do 30 dnů ode dne nabytí právní moci rozhodnutí příslušného orgánu o svěřeni prvního dítěte do péče osoby pečující, obecní úřad obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu má osoba pečující trvalý pobyt, upraví podrobnosti ohledně výkonu práv a povinností správním rozhodnutím.
- Odměnu pěstouna bude pobírat osoba v evidenci (pěstoun na přechodnou dobu) i v případě, že nepečuje o žádné dítě.

- Odměna pěstouna nebude náležet osobě pečující nebo osobě v evidenci, která je rodičem nebo prarodičem otce nebo matky svěřeného dítěte. V případech hodných zvláštního zřetele může být odměna pěstouna přiznána i těmto osobám, zejména s ohledem na sociální a majetkové poměry osoby pečující nebo osoby v evidenci a jejich rodiny a přihlédnutím ke zdravotnímu s dítěte. Pro účely rozhodnutí o přiznání odměny pěstouna je krajská pobočka Úřadu práce povinna si vyžádat vyjádření příslušného obecního úřadu obce s rozšířenou působností.
- O dávkách pěstounské péče rozhoduje krajská pobočka Úřadu práce.
- Osoby pečující a osoby v evidenci budou účastny důchodového, zdravotního a nemocenského pojištění, pokud pobírají odměnu pěstouna.⁴⁸

⁴⁸ Zákon č. 359/99 Sb., z. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění předpisů pozdějších
Zákon č. 117/95Sb., z. o státní sociální podpoře, ve znění předpisů pozdějších
Zákonem č. 94//1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

4. NRP DO BUDOUCNA

Stát hodlá zabránit odebírání dětí z rodin pouze z důvodů ekonomických a sociálních, což je v souladu se stanoviskem Nejvyššího ústavního soudu České republiky ze dne 8. 12. 2010, ze kterého vyplývá: „Důvodem pro nařizování ústavní výchovy dítěte nemohou být samy o sobě materiální nedostatky rodiny, zvláště pak její špatné bytové poměry.“ Stát hodlá zamezit umístování dětí v ústavní péči tím, že bude plně podporovat pěstounskou péči. Ovšem zda současná legislativní úprava v NRP povede k tomu, že většina dětí doposud umístěných v ústavních zařízeních, bude svěřena do náhradní rodinné péče, ukáže teprve budoucnost. Ačkoliv většinový názor laické i odborné veřejnosti je pro větší podporu NRP před ústavní, názory na způsob transformace NRP, profesionální pěstounskou péči a rušení ústavních zařízení, se různí.

Titulky jako „*Stát zruší většinu dětských domovů a nahradí je pěstouny*“ vyvolávají rozporuplné reakce. Server zprávy i-dnes.cz dne 23. září 2011 uvedl stanovisko vlády spočívající v tom, že za pět let by mělo dojít k zániku většiny dětských domovů. Děti mladší 12 let by měly být umístěny v péči pěstounských rodin. Dle odborníků jsou tyto změny potřebné, jsou namířeny správným směrem, ale zároveň jsou překotné. Kromě pěstounství se také počítá s tím, že by měla být zachována zařízení menšího typu např. Klokánky či S.O.S. dětské vesničky. Ředitel odboru rodiny a dávkových systémů MPSV Miloslav Macala pro Hospodářské noviny uvedl: „*klasická velkokapacitní zařízení, jako dětské domovy, by do budoucna neměla existovat.*“ Po zrušení kojeneckých ústavů a dětských domovů bude stát potřebovat minimálně stovky nových pěstounů. Přesnější počet je podle Macely zatím obtížné odhadnout. „*Stát je bude cíleně hledat a neprojde každý,*“ uvedl. Předsedkyně Fondu ohrožených dětí Marie Vodičková se domnívá, že změny v systému péče o ohrožené děti jsou příliš překotné. „*Do pár let se jim nepodaří zajistit tolik náhradních rodin. Navíc se obávám, že dětí, které budou potřebovat náhradní rodinu, bude přibývat,*“ tvrdí.⁴⁹

Novum lze spatřit v rozhodnutí MPSV z května r. 2012, které poprvé „pustilo“ dítě z ústavu k výchově registrovanému páru. Pěstounem se stal jen jeden z partnerů, protože zákon nedovoluje osvojení či pěstounství homosexuálním či nesezdaným párům. Zázemí tak získalo postižené dítě, pro které se žádnou rodinu doposud najít nepodařilo.

⁴⁹ http://zpravy.idnes.cz/vetsina-detskych-domovu-skonci-po-roce-2016-deti-se-ujmou-pestouni-px8-domaci.aspx?c=A110923_082728_domaci_jj (2. 1.2013)

Jednalo se o první případ, kdy byl vybraný žadatel zcela jednoznačně posuzován i s ohledem na svou homosexuální orientaci.

Ředitelka Fondu ohrožených dětí Marie Vodičková se vyjádřila: „*Homosexuálním lidem se svěřovaly děti i v minulosti, jen svou orientaci neuváděli, ale v některých případech se o nich vědělo. Ke svěřování dětem homosexuálům však doted' moc chuť nebyla.*“ Podle Vodičkové je to dobrá zpráva pro dítě a pokračuje: „*Určitě je to lepší řešení, než když by zůstalo v ústavní péči. Na druhou stranu je podle mého přesvědčení lepší, když má dítě mámu a tátu, když si jej osvojí či jej vychovávají manželské páry*“. Předseda Asociace náhradních rodin České republiky Aleš Dietrich z této novinky nadšený není. „*Obecně si myslím, že děti vyrůstající v ústavech si již s sebou nesou handicap a umístěním do takových rodin získávají handicap navíc. Jákýkoli další handicap je pro toto dítě problémem.*“⁵⁰

4.1 Funkční rodina versus dysfunkční rodina a rodina versus ústav

Dilema

„*I ‚špatná‘ rodina je lepší, než dobrý dětský domov!*“ „*Každá instituce náhradní výchovy je dysfunkční!*“ „*Dítě by mělo být co nejdéle ve své rodině, umístění do instituce je krajním řešením!*“ „*Všechny děti by měly jít do rodin a dětské domovy by se měly zrušit – děti se tam nic dobrého nenaučí a jen se zkaží od ostatních!*“ „*Na co máme dětské domovy? V některých zemích taková zařízení nemají!*“ „*Čím dřív se dítě dostane z nefunkční rodiny, tím je to pro něj lepší!*“ „*Děti se dostávají do zařízení moc pozdě, bývají ve špatném stavu a jsou tak velké, že se jim už nedá moc pomoci!*“ „*Nezodpovědným rodičům dáváme nové a nové šance. Co ale vyroste z dítěte, které žije v patologické rodině? Další nezodpovědný rodič!*“ „*Moderní ústavy už nezpůsobují psychickou deprivaci dítěte, není to v nich tak špatné, jak se traduje.*“⁵¹

Dilema rodina versus instituce vždy mělo a má ideologický, politický a ekonomický rozměr. Čtyřicet let upřednostňování kolektivní výchovy, upřednostňování ústavních zařízení spojené s komunistickou ideologií, bylo vzdáleno výchově v rodině. Ale zase nekritické upřednostňování rodiny, byť sebehorší, což bylo i do jisté míry spojováno

⁵⁰ http://zpravy.idnes.cz/ministerstvo-poprve-pustilo-dite-z-ustavu-k-vychove-registrovanemu-paru-1tf-domaci.aspx?c=A110610_140159_domaci_taj (22. 12. 2012)

⁵¹ ŠKOVIERA A. Dilema náhradní rodinné péče, vyd. Portál, s.r.o., Praha, 2007, s. 31

s křesťanstvím, jistě také není tou „správnou“ cestou. Je nepopíratelné, že v prvních vývojových obdobích má rodinné prostředí nezastupitelnou roli a je tedy nezbytné, aby v této době bylo dětem bez „domova“ poskytnuto státem v co největší míře. A přestože v dalších vývojových etapách dítěte již význam rodinného prostředí ustupuje a není tak nenahraditelným, i tehdy vlastně vývoj dítěte jeho minulé zkušenosti a zážitky ovlivňují.⁵²

Většina dětských domovů poskytuje dětem lepší péči než rodiny, z nichž musely být odebrány. I přesto zde chybí individuální péče, která je poskytována funkční rodinou. Nedostatky ústavní péče mohou spočívat zejména v její délce. Po tuto dobu dítěti chybí prožívání vzájemných vztahů, které je tak potřebné pro jeho zdravý vývoj. Ve druhé polovině prvního roku života se dítě učí navazovat vztahy a vytváří se u něj vazba na druhého člověka. Takto malé děti v ústavní výchově nemají možnost si tyto vazby vytvořit a prožít a přitom, pokud se má dítě vyvinout v psychicky zdravého člověka, je tento prožitek jedním z nejdůležitějších.⁵³

Současnou rodinou zmítají paradoxy. Na jedné straně se snaží být moderní a reflektovat společenské změny, projevující se v menším počtu dětí, v individualizaci členů domácnosti, v postavení ženy, a na druhé straně prezentuje tradiční hodnoty rodiny jako jsou stabilita svazku, jasné role v rodině, sounáležitost rodiny apod.

I NRP provázejí paradoxy. Mnohé názory, kterým se dostává velkého prostoru, prezentují ústavní výchovu jako překonanou a nepotřebnou. Ale současně se ukazuje, že existuje poměrně velká skupina dětí, pro které je forma institucionální výchovy optimální. V mnoha zemích, ať už je to USA, nebo nám bližší země jako Slovensko, platí toto konstatování: *„Když se o ústavní péči zmiňují média, je jejich záměrem odkrytí skandálů – bohužel také existují.“* Objektívni názory jsou často nevyslyšeny, odmítány a říká se o nich, že jsou zastaralé, nebo dokonce překonané. Ovšem je řada autorů např. Soisson R., Bründl M., Winkler M., kteří zastávají názor, že náhradní institucionální výchova je velmi potřebná. Předním hlediskem takto umístěných dětí je především jejich věk, kdy je již malá pravděpodobnost, že se dítě úplně spontánně přizpůsobí vnitřní citové atmosféře rodiny a jejímu řádu.

⁵² ŠKOVIERA A. Dilema náhradní rodinné péče, vyd. Portál, s.r.o., Praha, 2007, s. 39

⁵³ RADVANOVÁ S., KOLOUCHOVÁ J., et al. Výchova dětí v náhradní rodinné péči. Praha: SPN, 1980, s. 45

Např. američan J. Algate upozorňuje na výhody náhradní institucionální výchovy a ukazuje, jak může taková pomoc zapadat do modelu znovuoobnovení rodiny (v jeho zemi je pěstounství mimořádně rozšířeno, ale zkušenosti s touto formou péče nejsou vždy pozitivní).⁵⁴

Dnes již prioritou v řešení problému není odpověď na otázku: „Náhradní institucionální výchova ano, nebo ne?“, ale spíše zodpovězení šesti upřesňujících otázek:

1. *„Kdy a pro které děti představuje ponechání v biologické rodině optimální řešení?“*
2. *„Kdy a pro které děti je lepším řešením umístění do NRP?“*
3. *„Jaká má být náhradní rodina?“*
4. *„Kdy a na jak dlouhou dobu má být dítě umístěno do určeného zařízení, aby to bylo efektivní?“*
5. *„Jaká má být instituce, kde se realizuje náhradní výchova, a jak minimalizovat její případné negativní dopady?“*
6. *„Kam až bychom měli jít v podpoře biologické rodiny dítěte a odborné práci s ní?“⁵⁵*

Navzdory tomu, že nám média nabízejí často kritiku převýchovných institucí a pro část odborné i laické veřejnosti je protiústavní, je jisté, že pro určitou skupinu dětí a mládeže je pobyt v převýchovných institucích vhodný. Indikace či kontraindikace souvisí s kvalitou diagnostiky, ale především velmi záleží na možnosti výběru druhu institucionální péče.⁵⁶

4.2 Současné projekty a kampaně v NRP

Zahraniční model respektování názorů dětí z náhradní rodinné péče je oproti ČR propracovanější. V zahraničí fungují mnohé organizace a sdružení mládeže, které se spolupodílejí na rozhodování. V oblasti NRP, obzvláště pěstounské péče, se ve velké míře uplatňuje organizace International Foster Care Organization (IFCO). Ta se začala formovat v roce 1981 a základním principem je „zajistit, aby všem lidem

⁵⁴ ŠKOVIERA A. Dilema náhradní rodinné péče, vyd. Portál, s.r.o., Praha, 2007, s. 34-35

⁵⁵ ŠKOVIERA A. Dilema náhradní rodinné péče, vyd. Portál, s.r.o., Praha, 2007, s. 39-40

⁵⁶ ŠKOVIERA A. Dilema náhradní rodinné péče, vyd. Portál, s.r.o., Praha, 2007, s. 88

podílejícím se na vzniku a poskytování pěstounské péče bylo umožněno mít významný hlas v IFCO (online), a to včetně mladých lidí“. Příkladem úspěšné spolupráce a spolupodílení se na rozhodování o osudu dětí bylo vytvoření standardů **Quality4Children (Q4C)**. Na těchto standardech kvality práce s dětmi spolupracovalo 163 dětí a mladých dospělých, 36 biologických rodičů, 106 pečovatelů a 24 rozšířených rodin, právníků a zástupců vlád z celé Evropy.⁵⁷

Standardy Quality4Children řeší péči o děti mimo domov v Evropě. Hlavní vizí je: „Děti bez rodičovské péče musí dostat šanci na utváření své budoucnosti tak, aby se staly samostatnými, soběstačnými a platnými členy společnosti díky životu v podpůrném, ochranném a starostlivém prostředí, které podporuje jejich plný potenciál.“ Standardy jsou v souladu s pěti rovnocennými hodnotami, které byly zohledňovány během celého projektu. Jsou jimi:

- **Účast** osob pečujících, dětí, které mají zkušenosti s péčí mimo domov, původní rodiny, pečovatelé,
- **systematické přihlížení k rovnosti pohlaví a rozmanitost** všech zúčastněných osob,
- **partnerství** spočívající v účasti osob a organizací dotčených péčí o děti mimo domov a to jak na národní, tak na mezinárodní úrovni,
- **závazek**, kdy Q4C se zavazuje Úmluvou o právech dítěte,
- **zodpovědnost a udržitelnost**, podléhající kontrole tří organizací, které projekt zašitily.

Standardy Q4C zahrnují proces rozhodování a přijímání, proces péče a proces opuštění péče.⁵⁸

I naši východní sousedé si uvědomují významnou úlohu různých projektů podporujících pomoc opuštěným dětem. Mezi zajímavé projekty **na Slovensku** patří projekt „**Všetci sú doma**“, zaměřený na pomoc náhradním rodičům. Hlavní záměr projektu spočíval ve vytvoření rovných příležitostí pro děti, které by za normálních okolností neměly přístup ke vzdělání nebo by nemohly rozvíjet svůj talent. Také podporuje vol-

⁵⁷ HUDECOVÁ A. BELKOVÁ V. Náhradná rodinná starostlivosť – problémy a perspektivy, vyd. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta, Univerzita Mateje Bela, 2008, s. 111-114

⁵⁸ <http://www.clovekhledacloveka.cz/res/data/000232.pdf>. (8. 1. 2013)

nočasové aktivity dětí v případech, kdy by přesahovaly finanční možnost náhradních rodičů.

Další zajímavý projekt zkvalitňující NRP s názvem „**Hniezda záchrany**“, se zabýval pomocí a ochranou nechtěných dětí.

„**Pomoc opuštěným det'om pri hľadani rodiny**“ byl koncept zaměřený na spolupráci s příslušnými institucemi hledajícími nové vhodné rodinné prostředí pro konkrétní děti, především pro děti věkově starší, pro sourozenecké skupiny či děti se specifickými potřebami.⁵⁹

Česká republika

V naší zemi je v poslední době kladen větší důraz na zjištění názoru dětí k věcem, které se jich bezprostředně dotýkají, a to nejen v našem právním systému, ale i různých sdruženích a projektech.

Jedním takovým sdružením je občanské sdružení **V zájmu dítěte**. Vzniklo na přelomu let 2008/2009 a cílem sdružení je přispět ke kvalitnější náhradní péči o děti, pomocí šíření dostatečných informací, výsledků výzkumů, informací, zkušeností z praxe apod.⁶⁰

Další občanské sdružení **Děti patří domů** zahájilo svou činnost v lednu 2008 a jeho hlavním cílem je napomáhání snižování dětí v ústavní péči, ochrana dětských práv a zájmů. Sdružení se zaměřuje na podporu hostitelské péče pro děti z dětských domovů, zaměřuje se na podporu NRP, podporuje sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi apod.⁶¹

V roce 2011 vznikl **Kruh mladých** - neformální skupina mladých lidí, pocházejících z náhradní péče. Cílem Kruhu mladých je zapojení se do procesu rozhodování a ovlivňování změn systému na regionální i národní úrovni. Mezi jejich záměry patří větší informovanost veřejnosti o náhradní péči. Členka a projektová manažerka Kruhu, Radka Švestková, shrnuje cíle Kruhu v myšlenku: „*Chtěli bychom informovat veřejnost o ná-*

⁵⁹ HUDECOVÁ A. BELKOVÁ V. Náhradná rodinná starostlivosť – problémy a perspektivy, vyd. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta, Univerzita Mateje Bela, 2008, s. 111-114

⁶⁰ <http://vzd.cz/nove-vznikajici-iniciativy-umoznujuci-cr-naplnt-dalsi-z%C2%A0detskych-pravvystaveno> (6. 1. 2013)

⁶¹ <http://www.detipatridomu.cz/o-nas/cil/> (20. 12. 2012)

hradní péči, o tom, jaké to je vyrůstat mimo svou biologickou rodinu, představte si, že jdete poprvé do školy, už jen to, že jste z „děčáku“ vás staví na úplně jinou pozici. Některé děti se na vás dívají skrze prsty a nedají vám možnost zapojit se normálním způsobem do kolektivu“ Dalším záměrem Kruhu mladých je také pořádání setkání mládeže z náhradní rodinné péče, která by měla vést k předávání zkušeností a rad mezi mládeží navzájem.⁶²

Nadační fond JŠT podporuje organizace, které napomáhají rozvoji služeb pro práci v biologických rodinách, i ty, které poskytují podpůrné, odlehčovací a vzdělávací služby stávajícím a budoucím rodinám pěstounů. Podporuje jak rodiny sociálně slabé, tak rodiny sociálně a emočně silné, které jsou schopny se o ohrožené děti postarat.

V současné době patří mezi výrazné aktivity **Nadačního fondu JŠT** edukačně-náborová kampaň k pěstounství s názvem **Hledáme rodiče**. Spuštění kampaně je vlastně logickým vyústěním dosavadních aktivit fondu. Kampaň odstartovala 25. září 2012 tiskovou konferencí v Praze i za účasti mediálně známých osobností – Ondřeje Vetchého, Saša Rašilova a Davida Švehlíka. Cílem kampaně je pomoci nalézt nové pěstouny v České republice, probudit v lidech zájem o pěstounství, dát jim potřebné informace, být jim spolehlivým průvodcem v procesu rozhodování, ale také zlepšit informovanost a zájem veřejnosti o pěstounství a v neposlední řadě zvýšit reputaci pěstounů na veřejnosti.

Kampaň staví na spuštění edukačního portálu o pěstounství - www.hledamerodice.cz s online poradnou, příručkou *Jak se stát pěstounem* a bezplatnou informační linkou o pěstounství. Na celostátní úrovni je kampaň prezentována v masmédiích prostřednictvím České televize a celostátními novinami Deník. Také se počítá v jednotlivých krajích s postupným spuštěním venkovní reklamy formou billboardů. Důležitým směrem kampaně je její posunutí na co nejnižší úroveň regionů, kde by byly na úřadech, ve školách, knihovnách či nemocnicích prostory pro propagační materiály kampaně (letáky, plakáty).⁶³

⁶² <http://vzd.cz/nove-vznikajici-iniciativy-umoznujici-cr-naplnt-dalsi-z%C2%A0detskych-pravvystaveno> (6. 1. 2013)

⁶³ Zápis ze setkání pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí, konané dne 2.10.2012 v budově Krajského úřadu JMK, Žerotínovo nám. 3/5, Brno

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5. DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ O NRP URČENÉ VEŘEJNOSTI

V souvislosti s náhradní rodinnou péčí a nastalými legislativními změnami jsem si kladla otázky:

- Je veřejnost schopna a ochotna převzít péči o děti rodičů, kteří se o ně řádně nestarají a nahradit tak stávající péči ústavních zařízení?
- Jak je v současné době společnost informovaná o NRP?
- Zajímá se veřejnost o děti bez domova nebo je jí tato problematika cizí?
- Existují děti, které budou hůře umístitelné v NRP?
- Jak společnost „nahlíží“ na oblast pěstounské péče?

5.1 Obsah a cíl výzkumu

Na základě výše uvedených otázek, jsem zvolila pět následujících hypotéz:

H1: Veřejnost není dostatečně informovaná o možnostech náhradní rodinné péče.

H2: Pěstounská péče je vhodnějším řešením zajišťujícím péči o děti bez domova než péče ústavní.

H3: Veřejností je pěstounská péče vnímána jako snadně získaný, pravidelný finanční příjem.

H4: V současné době není dostatečný zájem z řad veřejnosti stát se pěstouny.

H5: Předpokládám existenci určité skupiny znevýhodněných dětí, pro které je náhradní rodinná péče nedosažitelná.

5.2 Zvolená metoda

Ke sběru dat byl vytvořen nestandardizovaný dotazník pro dané hypotézy. Zpracování dotazníku bylo konzultováno se sociální pracovnící, která je zaměstnaná na městském úřadu na úseku sociálně-právní ochrany dětí a náhradní rodinnou péčí se přímo zabývá. Dotazník se skládal ze sedmnácti povinných základních otázek a následných pěti otázek, jejichž vyplňování bylo na zvážení každého respondenta. Otázky byly uzavřené a některé otázky skýtaly možnost výběru více odpovědí.

5.3 Výzkumný soubor

Jednalo se o veřejnost Jihomoravského kraje. Respondenti byli osloveni z řad rodinných příslušníků, kamarádů, známých, spolužáků a kolegů městského úřadu, kteří ovšem nepracují na sociálním odboru.

Dotazování byli osloveni osobně a e-mailovou poštou. Celkový počet oslovených respondentů byl v počtu 160, z toho 90 žen a 70 mužů.

Distribuce dotazníku u žen – celkový počet oslovených žen 90, osobně osloveno 23 žen, návratnost dotazníků 100%, e-mailovou poštou osloveno 67 žen, návratnost dotazníků 87% (60 dotazníků).

Distribuce dotazníků u mužů – celkový počet oslovených mužů 70, osobně osloveno 9 mužů, návratnost dotazníků 100%, e-mailovou poštou osloveno 61 mužů, návratnost dotazníků 16% (10 dotazníků).

5.4 Realizace výzkumu

Samotné realizaci výzkumu předcházela jednak výše zmíněná konzultace s odborníci na NRP (prosinec 2012) a také **předvýzkum** (leden 2013), kterého se účastnilo 8 respondentů. Ti byli vybráni z řad široké veřejnosti tak, aby byla rovnoměrně zastoupena pohlaví a věkové kategorie. Na základě výsledků z předvýzkumu byla u dvou otázek změněna formulace. U posledních pěti otázek v dotazníku se ukázalo, že se mohou objevit respondenti, kteří by rádi využili možnosti odpovědi nejen ve variantě A (určené pro ty, kteří by byli ochotni zvážit náhradní rodinnou péči), ale i ve variantě B (určené pro ty, kteří v současné době o náhradní rodinné péči neuvažují). Samotné dotazníkové šetření bylo uskutečněno ve druhé polovině února 2013.

5.5 Analýza výsledků výzkumu a interpretace

Při zpracování výsledků jsem použila metody indukce i dedukce. K analýze výsledků dotazníkového šetření je nutno přistupovat s vědomím, že se týká veřejnosti Jihomoravského kraje a počtu 102 respondentů. Tyto výsledky tudíž nelze zobecnit na celou populaci, ale i tak jsou jistými výstupy malé části vzorku populace na to, jak je vnímána oblast náhradní rodinné péče.

Výstupy z dotazníkového šetření jsou zpracované ve formě tabulek s následným vyhodnocením.

Otázka č. 1: Věk respondentů

Tabulka 1: výstupy odpovědí na otázku č. 1

	počet respondentů
18-25 let	7
26-40 let	49
41-55 let	36
56 let a více	10

Nejpočetnější skupina respondentů, v počtu 49, **byla ve věku od 26 do 40 let**. Jedná se o věkovou skupinu populace, pro kterou je otázka výchovy a péče o děti aktuálním tématem a většina respondentů jsou jistě i rodiči. **Druhá nejpočetnější skupina odpovídajících respondentů**, v počtu 36, **byla ve věku od 41 do 55 let**. Jedná se o respondenty, kteří také jsou většinou rodiči a část z nich i prarodiči. Třetí skupina respondentů, v počtu 10, ve věku od 56 a více let, byla ve věku prarodičů, a pro něž je výchova vlastních nezletilých dětí již minulostí. Čtvrtá skupina respondentů, v počtu 7, byli lidé ve věku od 18 do 25 let. Tato malá skupina je zástupcem těch, pro které by mělo být rodičovství aktuální, ovšem takto mladí lidé jsou ovlivněni i vývojem naší společnosti, kdy je otázka početí dětí odsouvána na pozdější roky.

Otázka č. 2: Pohlaví respondentů

Tabulka 2: výstupy odpovědí na otázku č. 2

	počet respondentů
muž	19
žena	83

Z oslovených 90 **žen odpovědělo 83**. Z oslovených 70 **mužů odpovědělo 19**. V tomto výsledku se jasně ukazuje, že oblast náhradní rodinné péče je bližší ženám než mužům.

Otázka č. 3: Nejvyšší dosažené vzdělání?

Tabulka 3: výstupy odpovědí na otázku č. 3

	počet respondentů
základní	0
jednoleté či dvouleté učební obory	0
střední odborné bez maturity (výuční list)	1
střední s maturitní zkouškou	68
vyšší odborné	6
vysokoškolské	27

Největší počet respondentů, v počtu 68, mělo dosaženo střední vzdělání zakončené maturitní zkouškou. Druhou skupinu, v počtu 27, tvořili vysokoškolsky vzdělaní respondenti. Třetí skupinou, v počtu 6, byli ti, jejichž vzdělání bylo vyšší odborné. Respondent s výučním listem byl pouze jeden.

Otázka č. 4: Máte děti?

Tabulka 4: výstupy odpovědí na otázku č. 4

	počet respondentů
ano, mám vlastní dítě/děti ve své péči (manželství, druh a družka, samoživitel/ka)	49
ano, mám vlastní děti a nejsou v mé péči	0
ano, mám vlastní děti a jsou již zletilé	35
mám osvojené dítě/děti	1
pečuji o dítě/děti v rámci pěstounské, poručnické či cizí péče	0
jsem v domácnosti s partnerem, který má ve své péči vlastní dítě/děti	2
ne	18

V této otázce měli respondenti možnost zatrhnout i více odpovědí, protože byla položena tak, aby umožňovala více variant, aniž by se vylučovaly. První nejpočetnější skupinu respondentů, v počtu 49, tvořili ti, kteří mají své vlastní děti ve své péči. Druhá, také početná skupina, 35 respondentů, byli ti, jejichž děti jsou již zletilé. Třetí skupina, v počtu 18, vlastní děti nemá. Dva respondenti žijí v domácnosti

s partnerem/kou, kteří vychovávají vlastní děti a jeden respondent má osvojené dítě. Žádný z respondentů neměl vlastní dítě v péči někoho jiného a ani dítě v péči pěstounské, poručnické či cizí péči.

Otázka č. 5: Víte, jaké formy náhradní rodinné péče existují v České republice?

Tabulka 5: výstupy odpovědí na otázku č. 5

	počet respondentů
ano, znám všechny formy NRP (osvojení, pěstounství, opatrovnictví, cizí péči)	45
částečně, znám jen některé z forem z výše uvedených forem NRP	55
ne, nic o tom nevím	2

Na dotaz ohledně informací o formách NRP odpovědělo **55 respondentů**, že **zná některé z forem NRP**. U této odpovědi lze předpokládat, že veřejností jsou známé především osvojení a pěstounská péče. **Druhou skupinu respondentů, v počtu 45, byli ti, jež se vyjádřili, že znají všechny formy základní náhradní rodinné péče.** Takto vysoký počet byl pro mě překvapující a jistě vede k zamyšlení, do jaké míry tito respondenti znají všechny formy NRP. Zda o nich pouze někde slyšeli (tedy vědí o jejich existenci, ale nebyli by schopni je blíže specifikovat) nebo zda znají opravdu hlavní specifika těchto forem NRP. Pouze dva respondenti odpověděli, že nic o formách NRP neví.

Otázka č. 6: Zaznamenali jste v současnosti ve sdělovacích prostředcích informace o změnách legislativy náhradní rodinné péče (např. nově vzniklý institut profesionálního pěstounství, upravené výše dávek pěstounské péče apod.)?

Tabulka 6: výstupy odpovědí na otázku č. 6

	počet respondentů
ano, mám jasnou představu o změnách v NRP	13
částečně, nevím o tom konkrétní informace	73
ne, nic o tom nevím	16

73 respondentů zaznamenalo určité změny, ovšem již nemají bližší informace, 16 respondentů o změnách nemá žádné informace a pouze 13 respondentů má jasné představy o nastalých změnách. Tyto odpovědi mě nepřekvapily, protože jsem sama zaznamenala pouze 2x zmínku o legislativních změnách ve večerním zpravodajství a 1x upoutávku na pěstounskou péči. **Tyto odpovědi jasně vypovídají o tom, že veřejnost není v současné době dostatečně informována o legislativních změnách v NRP.** K těmto skutečnostem je nutno přihlížet i s vědomím, že změny v legislativě (novela zákona č. 359/99 Sb.) nastaly v lednu 2013 a tedy uplynula velmi krátká doba v souvislosti s uskutečněným dotazníkovým šetřením (druhá polovina února 2013).

Otázka č. 7: Myslíte si, že je pro společnost důležité, aby se o NRP dozvěděla více?

Tabulka 7: výstupy odpovědí na otázku č. 7

	počet respondentů
ano, je to nezbytné	46
spíše ano	54
ne, nemyslím si to	1
nevím, nedovedu to posoudit	1

Veřejnost je toho názoru, že je důležité rozšířit povědomí a informovanost o NRP. **54 respondentů zadrželo odpověď „spíše ano“ a 46 respondentů považuje zvýšení informovanosti za nezbytné.** Pouze jeden respondent se nedokázal vyjádřit a jeden respondent nepovažuje informovanost za důležitou.

Otázka č. 8: Jak vnímáte v současné době ústavní péči o nezletilé děti?

Tabulka 8: výstupy na odpovědi na otázku č. 8

	počet respondentů
rozhodně pozitivně, protože ústavní péče si „prošla“ svým historickým vývojem a je tedy na dobré úrovni	6
spíše pozitivně, pro některé děti je potřebná	56
spíše negativně, v dnešní době lze nahradit rodinnou péčí	18
rozhodně negativně, protože je již překonaná a je nutno ji zcela vymístit a nahradit formami NRP	4
nedovedu posoudit	18

Tato otázka se týká citlivé oblasti a sice, jak vnímá veřejnost péči o ústavní děti. **Nejpčetnější skupina v počtu 56 respondentů vnímá tuto péči spíše pozitivně** a považuje ji za potřebnou. 18 respondentů ji vnímá spíše negativně a 18 respondentů tuto oblast nedovede posoudit. Pouze 6 respondentů se vyslovilo jednoznačně pro ústavní péči a 4 názory na ústavní péči byly zcela negativní. Můj předpoklad, že veřejnost vnímá ústavní péči jednoznačně negativně, se nepotvrdil. Nabízí se vysvětlení, že větší část veřejnosti si je vědoma existence určité skupiny dětí, pro které je NRP méně dostupná. Může se jednat o děti se zdravotními postiženími, děti staršího věku, problémové děti či děti jiného etnika.

Otázka č. 9: Máte představu, co konkrétně znamená pěstounská péče?

Tabulka 9: výstupy odpovědí na otázku č. 9

	počet respondentů
ano, jsem seznámen s právy a povinnostmi pěstounů	23
částečně	76
ne, nic o tom nevím	3

Veřejnost má částečné znalosti o pěstounské péči. To alespoň vyznívá z odpovědí 76 respondentů. Ovšem konkrétní informace o pěstounské péči má pouze 23 dotazovaných. Také se objevili 3 respondenti nemající o pěstounské péči žádnou představu. **Z těchto odpovědí vyplývá, že veřejnosti není tato oblast zcela cizí. Na druhou stranu je zjevné, že pro rozvoj pěstounské péče do budoucna, bude nutno rozšířit povědomí veřejnosti o konkrétní informace z této oblasti, na základě nichž by se dalo předpokládat navýšení počtu zájemců o pěstounskou péči.**

Otázka č. 10: Jak vnímáte vy osobně pěstounství?

Tabulka 10: výstupy odpovědí na otázku č. 10

	počet respondentů
jako jednu z forem NRP, která má pomoci dětem bez domova	98
je pro mě obestřeno tajemstvím	0
je pro mě nepochopitelné	0
je spojeno s křesťanskou vírou	1
nedovedu k tomu zaujmout stanovisko	3
další názor	0

V této otázce byla dána možnost zatrhnout více možností. Dle odpovědí **vnímá veřejnost pěstounství jednoznačně jako jednu z forem NRP, která má pomoci dětem bez domova. Takto se vyjádřilo 98 respondentů.** Pouze 3 dotazovaní nebyli schopni zaujmout stanovisko a 1 respondent spojuje pěstounskou péči s křesťanstvím. Toto je jistě uspokojivý výsledek, protože by bylo smutným zjištěním, pokud by se pěstounská péče veřejnosti jevila jako nepochopitelná či obestřena tajemstvím.

Otázka č. 11: Víte, jaký je rozdíl mezi osvojením (adopcí) a pěstounskou péčí?

Tabulka 11: výstupy odpovědí na otázku č. 11

	počet respondentů
ano, znám hlavní rozdíly, právní důsledky a specifika těchto forem NRP	54
pouze částečně	42
spíše ne	6
ne, nic o tom nevím	0

Respondenti znají základní rozdíly mezi osvojením a pěstounskou péčí. 54 respondentů zná velmi dobře rozdíly mezi osvojením a pěstounskou péčí. 42 respondentů zná tyto rozdíly pouze částečně. Jen 6 respondentů tyto rozdíly „spíše nezná“. Osvojení a pěstounská péče jsou jistě veřejnosti známější než další formy NRP. Nejsm si však zcela jistá, do jaké míry se jednotliví respondenti zamysleli nad právními důsledky a specifiky obou forem. Z těchto odpovědí lze ovšem usuzovat, že hlavní rozdíly mezi osvojením (rodiče osvojeného dítěte jsou jeho zákonnými zástupci a jsou zapsáni v rodném listě dítě) a pěstounskou péčí (je podporovaná pěstounskými dávkami a pod kontrolou státu) znají.

Otázka č. 12: Znáte rodiny, které mají osvojené dítě nebo dítě v pěstounské, opatrovnické či cizí péči?

Tabulka 12: výstupy odpovědí na otázku č. 12

	počet respondentů
ano, znám jednu rodinu	45
ano, znám více takových rodin	36
ne, s takovou rodinou jsem se neseťkal	21

45 respondentů zná jednu rodinu, která pečuje o dítě v rámci NRP. 36 respondentů zná dokonce takových rodin více. 21 respondentů se s takovou rodinou neseťkalo. Z těchto odpovědí je zřejmé, že se veřejnosti s některými formami NRP často setkává ve svém okolí.

Otázka č. 13: Domníváte se, že pěstounská péče, kdy je o děti bez domova postaráno pěstouny v rodinném prostředí, je pro jejich vývoj prospěšnější než péče o tyto děti v ústavních zařízeních?

Tabulka 13: výstupy odpovědí na otázku č. 13

	počet respondentů
ano, pěstounská péče by měla být jednoznačně upřednostňována před péčí ústavní	44
ano, ovšem ne všechny děti jsou vhodné do pěstounské péče a tudíž je nutno u určitého procenta dětí upřednostnit péči ústavní	57
ne, pěstounská péče není lepším řešením než péče ústavní	0
nejsem schopen toto posoudit	1

57 dotazovaných má za to, že pěstounská péče by měla být upřednostňována před péčí ústavní, ovšem jsou si vědomi existence určité skupiny dětí, u nichž bude nutno přistoupit k péči ústavní. 44 respondentů se vyjádřilo jednoznačně pro pěstounskou péči. Pouze jeden respondent nebyl schopen to posoudit.

Otázka č. 14: S pěstounskou péčí jsou spojeny i dávky pěstounské péče. Je vhodné, dle Vašeho názoru, aby pěstouni byli dostatečně finančně motivováni?

Tabulka 14: výstupy odpovědí na otázku č. 14

	počet respondentů
ano, pěstounské dávky by měly být svou výší dostatečně motivující	41
ano, ale výše dávek by měla odpovídat pouze nákladům na péči o nezletilé děti	56
spíše ne, pěstounská péče by měla být založena na nezištné pomoci	5
rozhodně ne, pěstouni by měli těmto dětem pomáhat zcela nezištně z vlastních prostředků	0

Tyto odpovědi vypovídají o pozitivním naladění respondentů k vypláceným pěstounským dávkám. 56 respondentů má za to, že výše dávek by měla pokrývat pouze náklady na dítě a 41 respondentů považuje vyšší dávek za důležitý motivační faktor pěstounské péče. Pouze 5 respondentů se domnívá, že pěstounská péče by měla být nezištnou pomocí.

Otázka č. 15: Myslíte si, že pěstouni mají děti v péči především kvůli pěstounským dávkám?

Tabulka 15: výstupy odpovědí na otázku č. 15

	počet respondentů
ano, jednoznačně	1
spíše ano, zadarmo by pěstounskou péčí rozhodně neposkytovali	18
spíše ne, péče o tyto děti vyžaduje jejich veškerý volný čas, který dávky pěstounské péče nemohou vynahradit	62
rozhodně ne, pěstouni by měli zasluhovat náš obdiv za to, že jsou ochotni zajistit výchovu a péči těmto dětem, pěstounské dávky pro ně nejsou rozhodujícím faktorem	21

Tento výsledek mě utvrdil v tom, že veřejnost vnímá pěstouny pozitivně, protože 62 respondentů nesouhlasí s názorem, že by pěstouni měli děti v péči jen kvůli vypláceným pěstounským dávkám a 21 respondentů tuto úvahu zavrhuje zcela. I přesto se objevila menší skupina, 18 respondentů, kteří se domnívají, že pěstouni mají děti v péči z větší části kvůli dávkám. Jeden názor byl jednoznačný – pěstouni se starají o děti jenom kvůli dávkám.

Otázka č. 16: Znáte někoho ve Vašem okolí, kdo zvažuje možnost stát se pěstounem popř. profesionálním pěstounem?

Tabulka 16: výstupy odpovědí na otázku č. 16

	počet respondentů
ano, jednoho zájemce znám	7
ano, vím o více zájemcích	4
ne s nikým takovým jsem se neseťkal	91

91 respondentů nezná nikoho ve svém okolí, kdo by byl ochoten vykonávat pěstounskou péči. 7 respondentů se vyjádřilo, že zná jednoho zájemce a 4 se vyslovili, že znají více zájemců. Přestože na první pohled je zjevné, že ze strany veřejnosti není zájem o výkon pěstounské péče, 11 respondentů se vyjádřilo, že zná zájemce o pěstounskou péči a to jistě není zanedbatelný počet.

Otázka č. 17: Které důvody by Vás vedly k tomu, abyste se stali osvojiteli či pěstouny?

Tabulka 17: výstupy odpovědí na otázku č. 17

	počet respondentů
pokud bych nemohl/a mít vlastní děti	50
tuto možnost bych zvážil/a v případě rodinných příslušníků, kteří by se nemohli z různých důvodů o své děti starat (např. úmrtí, onemocnění)	74
momentálně mě žádné důvody nenapadají, ale za určitých okolností bych byl ochoten/a o tom uvažovat	19
žádné důvody neexistují a tuto možnost zcela vylučuji	1

Tato otázka nabízela více možných odpovědí. Až na jednoho respondenta se všichni ostatní byli schopni zamyslet nad možností osvojení a pěstounskou péčí. **74 respondentů by tuto možnost zvážilo v případě dětí rodinných příslušníků a 50 respondentů v případě, pokud by nemohli mít vlastní děti.** 19 dotazovaných tuto možnost nevylučuje, ale důvody není schopno blíže specifikovat.

Další otázky již byly zcela na zvážení respondentů.

Otázky zahrnuté ve variantě A, byly určeny těm, kteří by za určitých okolností o osvojení, pěstounské péči, poručnictví a cizí péči uvažovali, uvažují nebo tuto možnost zcela nevylučují.

Otázka ve variantě B byla určena těm, kteří neuvažují a zřejmě uvažovat o NRP nebudou.

Předvýzkum ukázal, že se mohou najít i respondenti, kteří by byli ochotni zodpovědět otázky ve variantě A i otázku ve variantě B. Jedná se o ty respondenty, kteří v současné době neuvažují o NRP, ale také tuto otázku nejsou zcela schopni vyloučit. Vzhledem k tomuto zjištění, **byla dána možnost odpovědět na variantu A i variantu B.**

VARIANTA A (NÁSLEDUJÍCÍ 4 OTÁZKY)

Otázka č. 18: V případě zájmu o NRP bych patrně upřednostnil/a?

Tabulka 18: výstupy odpovědí na otázku č. 18

	počet respondentů
osvojení	36
pěstounská péče	13
poručnictví	2
cizí péči	3
nemohu posoudit, protože neznám specifika výše uvedených forem NRP	12

Respondentům byla dána možnost pouze jedné odpovědi, protože při možnostech více odpovědí, jsem předpokládala, že by se respondenti z větší části rozhodli zároveň pro osvojení i pěstounství. Takto se museli dotazovaní přiklonit pouze k jedné z odpovědí. Z tohoto výsledku vyplynulo, že **většina respondentů**, v počtu 36, se **přiklonilo k osvojení**. Druhou skupinu, v počtu 13, tvořili ti, kteří se přikláněli k pěstounské péči. 12 dotazovaných se nedokázalo rozhodnout, protože nemají dostatek informací o formách NRP. To, že pouze 2 respondenti se přikláněli k poručnictví a 3 k cizí péči jistě koresponduje i s vyjádřením dotazovaných na otázku č. 5 a svědčí o nedostatečné informovanosti o všech formách NRP.

Otázka č. 19: Pokud byste byl/a ochoten/a přijmout dítě do NRP, záleželo by na:

Tabulka 19: výstupy odpovědí na otázku č. 19

	počet respondentů
věku dítěte	37
pohlaví	2
příbuzenském vztahu	23
zdravotním stavu	37
etniku dítěte	25
další	0
na ničem	0

Tato otázka nabízela možnost více odpovědí, protože lze předpokládat, že zájemci o NRP mají určitá kritéria, za kterých jsou ochotni přijmout dítě do své péče. Tento výsledek potvrdil, že **respondenti, uvažující o NRP, mají své přání a představy o dítěti. Mezi nejdůležitější faktory ovlivňující přijetí dítěte v rámci NRP je jeho věk a zdravotní stav.** Takto odpovědělo **shodně 37 respondentů**. U **23 dotazovaných hraje důležitou roli v rozhodování o přijetí dítěte z jakého etnika pochází a příbuzenský vztah.** Pouze dvěma respondentům záleží na pohlaví. **Většina veřejnosti má svoji představu a určitá kritéria, za kterých by byli ochotni přijmout dítě do své péče.**

Otázka č. 20: Byl/a byste ochoten/a starat se o dítě cizího etnika?

Tabulka 20: výstupy odpovědí na otázku č. 20

	počet respondentů
ano, nemám s tím problém	6
spíše ano, ovšem záleželo by na dalších okolnostech např. věku dítěte	18
spíše ne	38
rozhodně ne	6

Lze předpokládat, že větší procento respondentů si v dítěti cizího etnika, představuje dítě, které je romského původu. Pokud hovoříme o NRP v České republice je vlastně tato úvaha správná. Většina dětí jiného etnika v ústavních zařízeních jsou romského

původu. Celkové smýšlení, společenské napětí a jistě i ekonomická krize, vedou k určitému napětí mezi většinovým obyvatelstvem a menšinou romského etnika. Toto se jistě odráží v odpovědích respondentů. **38 respondentů odpovědělo spíše negativně, pokud by se měli postarat o dítě cizího etnika. 18 respondentů by tuto možnost zvážilo za určitých okolností.** 6 odpovědí byla jednoznačně pozitivních a 6 jednoznačně negativních.

Otázka č. 21: Byl/a byste ochoten/a starat se o dítě z NRP se zdravotním znevýhodněním?

Tabulka 21: výstupy odpovědí na otázku č. 21

	počet respondentů
ano, v případě postižení pohybového aparátu	4
ano, v případě postižení mentálního charakteru	0
ano, a to i v případě kombinovaného postižení (pohybové i mentální)	0
ano, v případě chronického onemocnění (astma, srdeční nedostatečnost..)	6
ano, pokud by zdravotní problémy byly lehčího rázu (atopický ekzém, lehčí forma lupénky, opakované bronchitidy apod.)	14
spíše ne	18
rozhodně ne	3
nyní se nedovedu rozhodnout, jistě by záleželo na více faktorech, které by byly rozhodující v dané situaci např. dítě v příbuzenském vztahu	35

Nejpočetnější skupina, 35 respondentů, by zvážilo péči o zdravotně znevýhodněné dítě jen za určitých okolností. V těchto případech lze předpokládat, že by jistě záleželo na více faktorech: příbuzenský vztah k dítěti, specifikum a míra zdravotního postižení, souhlas partnera či finanční situace rodiny. **18 respondentů se vyjádřilo, že by se na péči o takové děti spíše necítilo. 14 respondentů by tuto péči zvážilo u dětí se zdravotními problémy lehčího rázu,** 6 respondentů by bylo schopno se starat o děti s chronickými onemocněními, 4 respondenti by zvážili péči v případech dětí pohybově postižených a pouze 3 respondenti tuto péči zcela zavrhlí. Veřejnost není připravena pečovat o děti s mentálním či kombinovaným postižením, i když s přihlédnutím k nej-

početnější odpovědi v této otázce, lze předpokládat, že by tuto možnost mnoho respondentů zvažilo v případech např. rodinných příslušníků.

Otázka č. 22: O NRP v současné době neuvažuji z těchto důvodů:

Tabulka 22: výstupy odpovědí na otázku č. 22

	počet respondentů
mám vlastní dítě/děti	38
partner/ka si to nepřeje	2
obavy z dědičných dispozic přijatých dětí	4
děti nejsou prioritou mého života a tudíž je nechci	1
finanční důvody	3
obavy z reakce okolí	0
konkrétní důvody nemám	19
další důvody	0

67 respondentů vylučuje NRP, z čehož 38 respondentů to odůvodnilo péčí o vlastní děti, 19 respondentů se nedovedlo zcela vyjádřit, 4 respondenti se obávají dědičných dispozic, 3 dotazovaní uvedli důvody finanční a pro 1 respondenta děti nejsou prioritou.

5.6 Shrnutí výzkumu

Cílem výzkumu bylo verifikovat či falzifikovat hypotézy.

H1: Veřejnost není dostatečně informovaná o možnostech náhradní rodinné péče.

U stanovené hypotézy jsem předpokládala, že bude potvrzena. Otázky v dotazníku týkající se H1 byly: otázka č. 5, otázka č. 6, otázka č. 7, otázka č. 9, otázka č. 11, otázka č.18.

Po analýze výsledků odpovědí respondentů byla **hypotéza č. 1 verifikována**.

H2: Pěstounská péče je vhodnějším řešením zajišťujícím péči o děti bez domova než péče ústavní.

U stanovené hypotézy jsem předpokládala, že bude potvrzena. **Otázka v dotazníku týkající se H2 byla: otázka č. 13.**

Po analýze výsledků odpovědí respondentů byla **hypotéza č. 2 verifikována.**

H3: Veřejností je pěstounská péče vnímána jako snadně získaný, pravidelný finanční příjem.

U této hypotézy jsem předpokládala, že bude potvrzena. Otázky v dotazníku týkající se H3 byly: otázka č.10, otázka č. 14, otázka č. 15. Po analýze výsledků odpovědí respondentů **byla hypotéza č. 3 falzifikována.**

H4: V současné době není dostatečný zájem z řad veřejnosti stát se pěstouny.

U této hypotézy jsem předpokládala, že se potvrdí. Otázky v dotazníku týkající se H4 byly: otázka č. 16, otázka č. 17. Po analýze výsledků odpovědí respondentů **byla hypotéza č. 4 verifikována.**

H5: Předpokládám existenci určité skupiny znevýhodněných dětí, pro které je náhradní rodinná péče nedosažitelná.

U této hypotézy jsem předpokládala, že se potvrdí. Otázky v dotazníku na ni zaměřené byly: otázka č. 8, otázka č. 19, otázka č. 20, otázka č. 21. Po analýze výsledků odpovědí respondentů **byla hypotéza č. 5 verifikována.**

6. KAZUISTIKY (PŘÍPADOVÉ STUDIE)

Kazuistika nebo též případová studie patří mezi výzkumné metody, které se zabývají popisem jednotlivých případů. Díky této metodě lze detailněji postihnout celý případ v jeho vzájemných souvislostech. Případové studie patří mezi kvalitní výzkumné metody, mají své uplatnění v medicíně, klinické psychologii, psychiatrii, sociální práci, právu či etice. Tvorba kazuistiky je de facto druhou etapou sociální práce, která je diagnostická a spočívá ve vyjištění příčin daného problému. K jednotlivým závěrům přispívají i jednotlivé rozhovory se zúčastněnými osobami, šetření v domácnosti apod. Teprve na základě zjištěných dotazů sociální pracovník vypracovává kazuistiku případu.⁶⁴

Druhá část praktické části se skládá ze dvou kazuistik, na kterých demonstruji, jakým způsobem selhala biologická rodina a byl tedy nutný „zásah“ státu. Kazuistiky mají společné jmenovatele a to: **selhání biologické matky**. Případové studie detailně popisují konkrétní problémy v dané rodině, činnost pracovníků na úseku sociálně-právní ochrany dětí a činnost zainteresovaných státních orgánů.

První kazuistika mapuje příběh chlapce od narození až po současnost. Jedná se o dlouholeté období a jméno nezletilého je v případové studii pozměněno. Druhá kazuistika popisuje prvních osm měsíců života holčičky, jejíž jméno bylo také změněno.

První kazuistika – Petr, narozen 1. 2. 1996

Rodinná anamnéza:

- matka (1977), základní vzdělání,
- otec neznámý,
- polorodý sourozenec - bratr (1994) – v péči matky pouze krátce po narození, poté dala matka souhlas s osvojením
- polorodý sourozenec - sestra (2003) – matka dala souhlas s osvojením již v porodnici,
- babička – (1952), nyní ve starobním důchodu,
- druh babičky (1950), nyní ve starobním důchodu.

⁶⁴ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Kazuistika> (18. 2. 2013)

Situace v rodině byla sledována místně příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), pro možné nedostatky v péči o prvorozené dítě, již před narozením Petříka. Matka v určitých obdobích života požívala ve větší míře alkohol a často střídala partnery.

Období: únor 1996 – 2000

Dne **2. 2. 1996** byl místně příslušný sociální odbor upozorněn porodnicí na porod výše uvedené matky. Jednalo se o nesledované těhotenství, kdy matka po porodu přiznala, že na příchod syna Petříka není dostatečně vybavená, ale i přesto trvá na péči o něho. Sociálním šetřením v domácnosti matky, prostřednictvím OSPOD, bylo zjištěno, že bydlí ve starším rodinném domku, kde je prakticky obyvatelná pouze jedna místnost. Vytápěna byla malými kamny značky Petra, byl zastaven přívod vody a odpojena elektřina. Domácnost byla naprosto nepřipravená na příchod novorozence. Na základě těchto skutečností, podal OSPOD návrh na předběžné opatření o umístění nezletilého v ústavním zařízení. Rozsudkem místně příslušného soudu byl **nezl. Petřík i s matkou umístěn v Dětském centru**. Zde se matka pod dohledem učila pečovat o dítě alespoň v rámci svých možností. Poté se její matka (babička Petříka) s druhem rozhodli poskytnout dceři s vnukem přístřeší. Přestože bylo zjevné, že babička nezletilého bydlí v domácnosti, která není zrovna ideální (starší domek se třemi obyvatelnými místnostmi, oprýskané zdi, nepořádek, domácnost působila „začouzeně“ z důvodu častého kouření tabáku, starý nábytek, pouze prostřední místnost byla vytápěná), jednalo se o jediné řešení, jak se postarat o nezletilého v rámci rodiny. Díky jednorázové finanční pomoci, ve formě sociální dávky, zakoupila rodina základní vybavení pro potřeby nezletilého a prostřední pokoj vybavila na příchod Petříka. **V květnu soud zrušil předběžné opatření, Petřík byl svěřen do péče matky a byl stanoven soudní dohled nad jeho výchovou**. OSPOD rodinu pravidelně navštěvoval (4x do měsíce). Péče matky o nezletilého byla hodnocena na hranici únosnosti i přesto, že se do péče o Petříka zapojila babička. Matka v této době požívala alkohol jen v omezené míře. Problémy v rodině byly především finančního rázu, protože babička s druhem nebyli zaměstnaní a byli tedy odkázáni pouze na sociální dávky. Matka měla příjem ve formě rodičovského příspěvku a přídatku na dítě. V tomto období také proběhla čtyři soudní řízení o určení otcovství. Testy DNA bylo zjištěno, že otcem není ani jeden z označených mužů, které matka uvedla. **V době, kdy byly Petříkovi 4 roky, se matka z domácnosti odstěhovala do svého původního bydliště**. Důvodem byly jednak její vyhrocené vztahy mezi ní

a druhem její matky, ale zejména skutečnost, že si našla přítele. **Péči o Petříka nechala zcela na babičce.**

Rok 2001

Na základě výše uvedených skutečností byl **Petřík** (5 let), s podporou OSPOD, **svěřen soudně do pěstounské péče babičky**. V této době již bylo zřejmé, že je Petřík mentálně opožděný. Jeho celkový vývoj neodpovídal věku, řečově se projevoval velmi omezeně, zadržával a jeho sociální zrání bylo na nízké úrovni. Na opakované doporučení OSPOD i dětského lékaře, začala babička nepravidelně docházet s vnukem do pedagogicko-psychologické poradny (PPP). Babička de facto odmítala jakékoli vnukovy problémy řešit a to i přesto, že PPP diagnostikovala Petříka jako lehce mentálně retardovaného při dolní hranici pásma. Většina vyšetření (psychologická či zdravotní), které Petřík absolvoval, byla těžko proveditelná, protože hůře spolupracoval a byl negativistický. Vzhledem k věku nezletilého (5 let) a na doporučení PPP, byl přijat do místní mateřské školky. Ovšem toto umístění skončilo fiaskem, protože se ve velmi krátké době ukázalo, že Petřík nezvládá základní sebeobslužné úkony, je hysterický, narušuje dění ve třídě a je agresivní vůči ostatním dětem. Bylo tedy nutné hledat jiná řešení, jak Petříka připravit na nástup do školy. Přestože babička měla k vnukovi vřelý vztah, tato oblast (vzdělávání, osobní rozvoj Petříka) jí byla zcela cizí. Babička jakékoli návrhy na denní dojíždění do speciální školky odmítala z finančních a časových důvodů. Zastávala názor, že speciální školka není potřeba. Navrhované řešení sociálních pracovníků, včetně umístění chlapce do předškolního zařízení internátního typu, babička jednoznačně odmítala. Během tohoto období, mimo vzdělávání a osobní rozvoj nezletilého, neměl OSPOD k péči babičky větší výhrady. Babička zajišťovala vnukovi dostatek jídla a oblečení. Bydlení bylo na relativně dobré úrovni a odpovídalo ekonomickým možnostem rodiny. Babička ale již nebyla schopna vnuka jakýmkoliv směrem dál rozvíjet. Petřík běžně trávil den pouze sledováním televize. V tomto období začala Petříkova matka opět nezřízeně holdovat alkoholu, o syna nejevila zájem a pouze občas (asi 1x za měsíc) se na něj přišla podívat.

Rok 2002

V šesti letech byl Petřík pedagogicko-psychologickou poradnou posouzen jako nezralý, byl mu udělen odklad povinné školní docházky o rok a opětovně doporučeno zařazení do speciální školky. V této době babička na nátlak OSPOD, pedagogicko-psychologické

poradny i obvodního pediatra souhlasila s umístěním nezletilého ve speciální školce internátního typu. Během krátké doby se však ukázalo, že pravidelnost je pro babičku cizí pojem a Petříkova účast během školního roku 2002/2003 byla asi 25%. Rok 2002 byl tedy ve znamení častých návštěv pracovníků OSPOD v rodině, neustálých apelů na babičku, aby vnukovi zajistila řádnou předškolní přípravu a umožnila mu tak nástup do školy.

Rok 2003

Posudek z PPP byl opět jednoznačný - Petřík (7 let) není způsobilý nastoupit povinnou školní docházku. Chlapci byl udělen druhý školní odklad a doporučení umístění celoročního týdenního pobytu ve speciálním zařízení, s čímž babička souhlasila. Během roku 2003 a 2004 byla Petříkova absence ve školce asi 50%. Důvody chlapcovi absence byly nejasné a z větší části nebyly omluveny lékařem. Matka nadále neprojevovala o syna zájem a na konci roku 2003 porodila dceru, kterou zanechala v porodnici se souhlasným prohlášením o osvojení.

Rok 2004

Po opakované urgenci OSPOD se dostavila babička s nezletilým k zápisu do školy. Petřík byl shledán způsobilý, aby zahájil při Základní zvláštní škole přípravný ročník. Tato škola byla v sousední vesnici (3 km od bydliště).

Rok 2005

Na konci školního roku přípravného ročníku byl Petřík shledán nepřipraven k nástupu do 1. třídy základní zvláštní školy. Jako hlavní důvod byla uvedena rozsáhlá absence, která nebyla způsobena nemocností Pavlíka, ale její příčinou byl liknavý přístup babičky k plnění školní docházky vnuka. Na konci léta byl kontaktován OSPOD ošetřujícím lékařem Petříka s tím, že se vážně obává o jeho vývoj a celkové zařazení do společnosti. Chlapec byl v této době prakticky nevyšetřitelný. Pokud byl nemocen, vše oznamovala babička osobně bez účasti Petříka s tím, že se chlapec bojí. V případech, kdy přišel lékař do domácnosti, Petřík vždy někam utekl, nebo se choval velmi agresivně a jedenkrát dokonce lékaře pokousal.

Z opakovaných návštěv sociálních pracovníků v rodině již jednoznačně vyplynulo:

- Petřík je v kontaktu pouze s prarodiči, z domu vychází vyjíměčně, na jakékoliv návštěvy (pracovníci OSPOD, dětský lékař, starostka obce, sousedka) v rodině reaguje útekou do vedlejší místnosti a je tedy sociálně izolovaný.
- Větší část dne tráví chlapec u televizoru a v domácnosti nejsou žádné podněty, které by jeho osobnost rozvíjely.
- Babička má negativní postoj ke vzdělávání vnuka a přestože ji k němu nelze upřít lásku, není ochotna zajistit soustavnou školní přípravu.

V září podal OSPOD soudní návrh na umístění nezletilého do ústavní výchovy, kde by mu, prostřednictvím pomocné a praktické školy, bylo umožněno vzdělávání. V listopadu se konalo první jednání, které bylo odročeno za účelem vypracování znaleckého posudku zaměřeného na posouzení výchovných možností babičky.

V tomto období nedocházel Petřík do žádné školy a byl s babičkou a jejím druhem prakticky neustále doma. Matka nezletilého se objevovala velmi sporadicky, o syna nejevila zájem, střídala partnery a požívala alkohol.

Rok 2006

V lednu se konalo druhé soudní jednání. Ve znaleckém posudku byla osobnost babičky vyhodnocena jako simplexivní, žijící v primitivních podmínkách s emočně-labilní složkou osobnosti. Znalec potvrdil schopnost babičky zajistit vnukovi základní potřeby (stravu, oblečení, bydlení), vyhodnotil pozitivně její vztah k vnukovi, ale zpochybnil její schopnost zajistit vnukovi řádné vzdělání. Na základě závěru znaleckého posudku dal soud babičce poslední možnost prokázat, zda bude pod soudním dohledem schopna zajistit vnukovi vzdělání a vozit ho do vybraného speciálního zařízení internátního typu. **V červnu se konalo jednání, kterého se babička nezúčastnila.** Ze zpráv opatrovníka (místně příslušný OSPOD) nezletilého i speciální školy jednoznačně vyplynulo: Petřík byl ve škole pouze tři týdny a poté jej babička nevozila s tím, že je vnukovi nejlépe doma. Na základě těchto skutečností, vydal **okresní soud rozsudek, ve kterém byla desetiletému Petříkovi nařízena ústavní výchova. V srpnu nabyl rozsudek právní moci a téhož měsíce bylo vydáno i usnesení o odnětí Petříka z péče babičky a jeho předání do ústavní péče.** Poslední srpnový den byl chlapec za přítomnosti sociální pracovnice, soudních vykonavatelů a policisty odebrán z rodiny a převezen do vybraného výchovného zařízení. Babička i její druh byli při tomto odběru velmi vulgární, odmítli Petříkovi nachystat osobní věci a nezletilý reagoval pláčem.

Po umístění nezletilého v ústavní péči se sociální pracovnice snažily, aby rodinné vazby nebyly zcela zprerhány. Po několika týdnech babička částečně přehodnotila své názory, byla již ochotna s OSPOD komunikovat a po třech měsících (listopad) jel Petřík na svoji první dovolenku na víkend k babičce. Ta si pro něj ochotně do ústavu dojela autobusem a poté jej zase přivezla nazpět.

Rok 2007 – 2013

Nezletilý Petřík je nadále umístěn v ústavním zařízení, které zcela odpovídá jeho mentální zralosti. Jedná se o moderní ústav, kde jsou kvalifikovaní pracovníci, kteří Petříkovi zajišťují vzdělávací proces tak, aby byl vzhledem k jeho mentálním limitům efektivní. Vztahy mezi babičkou, jejím druhem a sociálními pracovníky jsou na velmi dobré úrovni. Také se v tomto období potvrdil vřelý vztah babičky k Petříkovi. Udržuje s ním pravidelný kontakt, bere si jej pravidelně na dovolenky domů a Petřík u ní tráví veškeré prázdniny i svátky. A také se potvrdila naprostá netečnost matky, která není schopna navštívit Petříka v ústavu a vídá jej velmi sporadicky (2x do roka) v místě bydliště babičky. V současnosti je Petřík v ústavu spokojený, komunikuje omezeně, ale lze u něj pozorovat postupné zlepšování komunikačních i sociálních dovedností. Umí základní písmena a počítat do dvaceti. Babička již uznává pozitiva ústavní péče a vzdělávání vnuka především v sociální oblasti a již se nebrání myšlence setrvání Petříka v ústavu až do jeho zletilosti. Další přípravné vzdělávání Petříka na budoucí povolání se zdá vzhledem k jeho mentální úrovni nerealistické. Pedagogičtí pracovníci a psycholog ústavu se ovšem shodují, že díky ústavní péči se nezletilý připravuje na budoucnost v rámci svých schopností. Již teď je zjevné, že po ukončení zletilosti se navrátí Petřík do bydliště babičky. Pokud by již babička nebyla schopna či ochotna se o vnuka starat, bude Petříkovým domovem s největší pravděpodobností vhodné ústavní zařízení.

Shrnutí:

Na této případové studii jsem demonstrovala naprosté selhání biologické matky. Přestože byla péče o nezletilého řešena zpočátku jednou z forem náhradní rodinné péče - pěstounstvím na příbuzenské bázi, bylo později nutno zajistit péči o desetiletého chlapce formou ústavní výchovy.

Jako začínající sociální pracovnice OSPOD jsem byla přítomna při výkonu odebrání nezletilého Petříka z péče babičky. Vnitřně mně bylo při tomto odběru velmi úzko, pro-

tože Petřík reagoval negativně, plačtivě a ležel na posteli jako schoulené zvířátko, které vydávalo skřeky.

Ale již ve velmi krátkém čase se ukázalo, že ústavní výchova byla pro Petříka správným řešením. Díky ní se, v rámci svých možností, začal rozvíjet po stránce sociální i psychomotorické. Nezletilý Petřík je, stejně jako všechny děti v ústavní výchově, dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí, pravidelně pracovníky OSPOD navštěvován. Poslední roky reaguje na návštěvy velmi pozitivně a jeho radost je nehraná. Vztahy mezi babičkou, jejím druhem a pracovníky OSPOD lze hodnotit za dobré. Ač je to těžko uvěřitelné, v současné době, pokud je Petřík u babičky na návštěvě a my pracovníci OSPOD jej navštívíme, návštěva probíhá ve velmi přátelském duchu a při našem odjezdu stojí babička s Petříkem ve dveřích domku, usmívají se a mávají. Domnívám se, že rozvoj Petříkovi osobnosti jistě přispěl i k lepší komunikaci mezi ním a babičkou.

V současné době je babička jediným rodinným příslušníkem, který udržuje kontakt s Petříkem a za to ji patří náš obdiv.

Druhá kazuistika – Ivonka, narozená 9. 6. 2012

Rodinná anamnéza:

- matka (1989), nedokončená střední škola,
- otec - nebyl zapsán v rodném listě, matka označila svého druha,
- polorodý sourozenec – bratr (rok narození 2007), svěřen soudně do péče biologického otce.

Vzhledem k výchovným problémům (útěky z domova, záškoláctví, experimenty s lehkými drogami apod.), byla Ivončina matka v 17 letech umístěna v diagnostickém ústavu (DÚ). Každý víkend jezdila domů k rodičům, aby byly zachovány rodinné vztahy. Při jedné z těchto návštěv otěhotněla a v 18 letech (rok 2007) porodila syna. O toho se, za podpory své rodiny, starala i s přítelem (biologickým otcem nezletilého). Tento stav trval do dvou let nezletilého, kdy matka svého přítele opustila a přerušila i se svou rodinou kontakt. Žila se synem po podnájmech. Z důvodu prokázané nedostatečné péče

a jejího užívání drog, byl nezletilý svěřen do péče otce (r. 2009), který se o něj za pomoci své matky stará doposud.

Rok 2012

Červen

11. 6. 2012 byl kontaktován místně příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí porodnicí. Ta podala informace o porodu matky z nesledovaného těhotenství. **Druhý den po porodu matka opustila porodnici, kde podepsala předběžný souhlas s osvojením nezletilé Ivonky.**

O návrhu OSPOD na předběžné opatření a umístění nezletilé do kojeneckého ústavu rozhodl soud dne **15. 6. 2012**. Nezl. Ivonka byla předána do péče kojeneckého ústavu (KÚ) dne **16. 6. 2012**.

OSPOD bylo známo, kde se matka zdržuje. Jednalo se o starší domek, který vypadal velmi neudržovaně. **Od 16. 6. 2012 do 20. 6. 2012** provedly sociální pracovníce tři bezúspěšné návštěvy, aby zajistily matčin podpis k Informovanému souhlasu a souhlasu s lékařským ošetřením, který KÚ pro dítě nezbytně potřeboval.

Poté byla zanechána písemná výzva, na kterou matka zareagovala a dne **22. 6. 2012** se dostavila na městský úřad, odbor sociální a zdravotní, kde příslušné dokumenty podepsala. Do protokolu o ústním jednání podala informace o své současné situaci. Jako biologického otce nezletilé označila svého současného přítele, se kterým žije ve společné domácnosti v podnájmu. Matka se přiznala, že měla s přítelem problémy s užíváním návykových látek, ale tvrdila, že se jednalo o dobu dřívější. Tato slova přislíbila potvrdit dodatečně lékařskou zprávou. Sdělila, že jsou s přítelem nezaměstnaní, evidovaní úřadem práce a pobírají dávky hmotné nouze. Přiznala, že dům, ve kterém s přítelem bydlí, je v dezolátním stavu, neteče zde voda a je odpojená elektřina. Na závěr do protokolu uvedla, že si hodlají s druhem najít zaměstnání, za pomoci svých rodin upravit bydlení a poté hodlají převzít péči o nezletilou Ivonku. **Jasně se vyjádřila, že nesouhlasí s osvojením a svůj souhlas z porodnice bere zpět.**

Matce byla nabídnuta pomoc při řešení jejích bytových podmínek za situace, kdy bude s OSPOD spolupracovat. Také byla poučena o šestitýdenní ochranné lhůtě, která je zákonem stanovená. V níž by měla zvážit, zda bude schopna převzít péči o dceru.

Matka byla na závěr pohovoru informována, kde je nezletilá umístěna a byl s ní domluvený další termín pohovoru (5. 7. 2012).

Dne 28. 6. 2012 provedly pracovnice OSPOD návštěvu v kojeneckém ústavu. Nezletilá byla hodnocena ošetřující lékařkou jako zdravé a čilé miminko. Neprojevovaly se u ní žádné následky užívání návykových látek matkou během těhotenství.

Dne 30. 6. 2012 byli telefonicky zkontaktováni rodiče matky, kteří již byli rozvedení. Jednoznačně uvedli, že nejsou již ochotni své dceři jakkoliv pomoci, protože je opakovaně zklamala. Projevili lítost nad osudem vnučky, ale vyloučili možnost se o ni postarat v rámci jedné z forem náhradní rodinné péče. Ve stejném duchu znělo i vyjádření prarodičů ze strany otce.

Dne 2. 7. 2012 byl telefonicky zkontaktován druh matky, který uvedl, že se necítí být otcem Ivonky a odmítl jakoukoliv další komunikaci s OSPOD.

Dne 5. 7. 2012 se matka na dohodnutou schůzku na sociální odbor nedostavila. Z tohoto důvodu provedly pracovnice OSPOD následující den návštěvu v bydlišti matky. Nikdo nebyl zastížen, a proto byla matce zanechána písemná výzva, necht' sdělí svou současnou situaci. Matka nereagovala.

Od 10. 7. 2012 do 5. 8. 2012 byl pokus o kontakt s matkou učiněn 4x. Z návštěv sociálních pracovníků v místě bydliště matky, bylo zřejmé, že v domě se nachází osoby, které ovšem na pokusy o provedení šetření v domě nereagují. Během těchto návštěv bylo na první pohled patrné, že se jedná o dům velmi zchátralý a vybydlený. Okna byla rozbita a přikryta dekou. Z pohovorů se sousedy bylo zjištěno, že oba rodiče užívají nadále drogy, v domě se pohybují pochybné existence, sousedé jsou svědky velkých neshod mezi rodiči, přičemž ve dvou případech zasahovala i policie pro rušení nočního klidu. V tomto období bylo také v KÚ zjištěno, že matka se doposud na dceru neinformovala osobně ani telefonicky.

Dne 8. 8. 2012 byla matka OSPOD písemně informována o tom, že uplyne ochranná lhůta, ale nadále nereagovala.

Dne 15. 8. 2012 podal OSPOD soudní návrh na vyslovení dvouměsíčního nezájmu dle § 68, odst. 1 písm. b, zák. 94/1963 Sb., zákona o rodině. Součástí tohoto návrhu byly veškeré informace o osobě matky, o jejím dosavadním laxním přístupu při zlepšení svých podmínek, aby se mohla ujmout o dítě, písemné vyjádření z obce o chování mat-

ky i jejího druha na veřejnosti a zejména vyjádření kojeneckého ústavu o dosavadním nezájmu matky.

Dne 17. 8. 2012 OSPOD navštívil kojenecký ústav. Zjištěno, že se Ivonka vyvíjí dobře, je zdravá a matka se nadále o dítě nezajímá.

Dne 5. 11. 2012 stanoveno soudní jednání ohledně vyslovení nezájmu matky o nezletilou. V den tohoto jednání se matka na soudu telefonicky omluvila pro nemoc. Jednání bylo tedy **odročeno na 20. 11. 2012**. Matka se opět, tentokrát písemně, omluvila pro nemoc. Jednání bylo **odročeno na 20. 12. 2012** a matka byla vyzvána, necht' doloží svůj zdravotní stav lékařskou zprávou.

Dne 4. 12. 2012 zkontaktoval OSPOD místně příslušnou policii. V rámci dobré spolupráce a detailních znalostí poměrů biologických rodičů Ivonky, podala PČR velmi podrobnou písemnou zprávu o matce a stavu bydliště. Ze zprávy jednoznačně vyplynuly naprosto nevyhovující bytové podmínky bydliště matky, což dokládaly i přiložené fotografie. PČR také řešila několik výjezdů do místa bydliště matky i jejího druha, kdy se jednalo o oboustranné fyzické napadání a s tím spojené rušení nočního klidu. Matka během posledního kontaktu s PČR jevila známky užívání návykových látek, ruce měla rozpíchané od nitrožilní aplikace a chyběly jí dva přední zuby. Zpráva PČR byla předána jako další důkaz matčina selhání k soudu.

20. 12. 2012 proběhlo soudní jednání. Matka se bez omluvy nedostavila a soud rozhodl o vyslovení nezájmu matky o nezletilou.

Rozsudek o vyslovení nezájmu matky o dceru nabyl právní moci 25. 1. 2013 a Ivonka se stala tzv. „právně volnou“ - mohla již být zařazena mezi děti vhodné k osvojení. Vše bylo okamžitě ohlášeno na krajský úřad na úsek náhradní rodinné péče, do Kojeneckého ústavu a byly provedeny všechny potřebné úkony k tomu, aby dne **10. 2. 2013** vybral Krajský úřad žadatele vhodné stát se náhradními rodiči Ivonky. Od 12. 2. 2013 do 25. 2. 2013 navštívili náhradní rodiče Ivonku v kojeneckém ústavu 4x a **dne 27. 2. 2013 byla osmiměsíční Ivonka svěřena do předadopční péče rodičů, byť ne biologických, ale o to více milujících, poskytujících lásku, péči, výchovu a zázemí.**

Shrnutí:

Na této kazuistice jsem popsala příběh holčičky, o kterou matka od počátku jejího života nejevila zájem. Tento příběh poukazuje na smutnou skutečnost, že přestože matka o dítě nepečovala a její osud jí byl lhostejný, díky svému prezentovanému nesouhlasu s osvojením, bylo možno předat dítě do péče náhradních rodičů až v 8,5 měsících.

V současné době lze v soudní praxi spatřovat výraznou obezřetnost při rozhodování o vyslovení nezájmu rodičů. Je to důsledek různých nálezů ústavního soudu, v nichž jsou práva biologických rodičů velmi upřednostňována a tím odsouvána práva dětí do pozadí. Současná legislativní úprava zákona o sociálně-právní ochraně dětí změnila dobu, kdy může být podán návrh na nezájem dítěte ze dvou na tři měsíce. Také celý proces o vyslovení nezájmu komplikuje i nová skutečnost, že rodiče musí být srozumitelným a prokazatelným způsobem informováni o důsledcích svého nezájmu a to umístění dítěte v NRP. Jak je však patrné z výše uvedené kazuistiky, matku se nám nepodařilo zastihnout několik měsíců, protože se nám úmyslně vyhýbala. Nově vzniklý zákon ovšem toto nezodpovědné chování biologických rodičů neřeší a prokazatelnost podaných informací promíjí pouze u osob neznámého pobytu. Pokud se tedy biologický rodič bude vyhýbat osobnímu kontaktu s pracovníky SPOD a nebude přebírat doporučenou poštu, bude pro tyto děti proces NRP delší a do nové rodiny se dostanou daleko později, než tomu bylo doposud. Je toto cesta správným směrem? Domnívám se, že nikoliv. Nejsou práva rodičů přespříliš upřednostňována před právy dětí? Domnívám se, že ano. Jisté naděje přináší novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí v tom, že již takto malé děti, jako Ivonka, budou moci být svěřeny do péče profesionálních pěstounů. Ovšem je otázkou, zda bude dostatek vhodných profesionálních pěstounů. Zatím tomu mnoho nenasvědčuje.

ZÁVĚR

V teoretické části bakalářská práce přibližuje problematiku náhradní rodinné péče z pohledu pracovníka na úseku sociálně-právní ochrany dětí s ohledem na současné legislativní změny. Z výsledků dotazníkového šetření jednoznačně vyplývá, že problematika náhradní rodinné péče veřejnosti není lhostejná, ovšem pro rozvoj profesionální péstounské péče bude nutno podstatně zvýšit informovanost veřejnosti.

Jistě se většina nás shodne na tom, že nejvhodnějším prostředím pro dítě je rodina. V ideálním případě biologická, pokud ovšem selže, tak i náhradní. Ale některé nátlaky neziskových organizací a jejich hesla typu „Všechny děti patří do rodiny“ jsou poněkud scestná. Tento cíl jakkoliv je ušlechtilý, je také nereálný. V NRP se nejedná pouze o děti menší, neproblémové a zdravé, ale jde i o děti se zdravotními problémy, se závadovým chováním a další děti, které mají určitá specifika znesnadňující jejich umístění v NRP.

Někteří výhradní zastánci NRP zneužili jméno prof. Matějčka v souvislosti s jeho výrokem „lepší špatná rodina, než-li ústav“. Toto heslo vzniklo na základě knihy Výpravy za člověkem, kde popisuje prof. Matějček tristní podmínky v ústavech v 18. a v 19. stol.

V médiích přetrvává tendence spíše ústavní péči očerňovat. Obraz dětí trpících materiálním nedostatkem se v současné době nezakládá na pravdě. Ano, je nepopiratelné, že děti v ústavech jsou více ohroženy psychickou deprivací než děti ve funkčních rodinách. Ale je již otázkou, zda větší procento dětí ohrožených psychickou deprivací bude z dysfunkčních rodin či z ústavních zařízení. Nedomnívám se, že děti, které „projdou“ ústavu, jsou natrvalo a nenapravitelně poškozeny. Dnešní dětské domovy vypadají zcela jinak, než popisuje Zdeněk Matějček se svými spolupracovníky v šedesátých letech. Dnes jsou prakticky všechny dětské domovy tzv. rodinného typu a děti žijí ve skupinách. Každá skupina (6 až 8 dětí) má své 2 až 3 stálé vychovatele. Kromě pokojů, kde děti spí a připravují se do školy, má každá skupina i obývací pokoj s kuchyňským koutem. Děti se zde učí, samozřejmě za dohledu vychovatele, běžným domácím povinnostem.

Je nepopiratelné, že ústavní péče se nikdy nemůže rovnat péči o dítě ve funkční rodině a je tedy vhodné, aby došlo ke změnám v náhradní rodinné péči. Nechť se tedy tak i děje. Ale proč rušit, co funguje řadu let a v poslední době dosáhlo velmi vysoké úrov-

ně! Ať je dán dostatečný prostor laické i odborné veřejnosti (např. při hledání vhodných pěstounů), abychom se vyvarovali ukvapených změn v legislativě vedoucích k rušení ústavní péče dříve, než bude vytvořena dostatečná a především kvalitní základna NRP. Tedy změny ano, ale ne bezhlavě za každou cenu, protože i NRP nese sebou určitá rizika. Spousta dětí v zemích, kde mají „propracovanější“ NRP než v ČR, opakovaně stíhá pěstouny. Tyto děti „batůžkáři“ přece nemohou být nastartovány lépe do života, než děti v ústavních zařízeních! Nepromyšlené kopírování západního systému NRP není správnou cestou a může mít pro vývoj dětí nedozírné následky.

Výsledky některých výzkumů, které srovnávají vývoj dětí vyrůstajících v ústavní výchově a dětí z funkčních rodin jsou, dle většinového názoru pracovníků OSPOD v mém okolí, zkreslující a zavádějící. Je opomíjena zásadní skutečnost, že většina sledovaných dětí se v ústavní péči nenarodila. Přišly do ní z nefunkčních rodin, které jim právě v prvních a nejdůležitějších vývojových obdobích života, neposkytly to, co dítě k zdravému vývoji potřebuje. Není mi znám jediný výzkum porovnávající schopnosti dětí z ústavní výchovy a dětí z nefunkčních, sociálně slabých a výchovně nepodnětných rodin. Je zřejmé, že už samotný výběr výzkumného vzorku (z výše uvedených výzkumů) je diskutabilní. Nabízí se otázka, zda takový výzkum není prováděn na objednávku zadavatele.

Domnívám se, že je nutné zkvalitnění činnosti OSPOD v rámci obcí komplexní sítě sociálních služeb, protože OSPOD nebude moci nikdy zajistit celkovou péči o rodinu. Nové trendy vycházející z legislativních změn staví pracovníky OSPOD do role koordinátorů péče o děti a práce s rodinou.

Již druhým rokem je přínosným prvkem v činnosti OSPOD systém včasné intervence (SVI), který využívá specifického softwaru. Byl zřízen za účelem urychlení sledování a vyhodnocování rizikových domácností. V současné době je využíván zejména v rámci spolupráce PČR a OSPOD.

Díky novele zákona o SPOD, nelze opomenout i nově vzniklé individuální plány ochrany dítěte (IPOD). Ty mají povinnost OSPOD sestavit u ohrožených dětí do 1 měsíce od chvíle, kdy začne být sociálně-právní ochrana poskytována. IPOD je výstupem z vyhodnocení situace rodiny, které se zaznamenává na devítistránkový formulář. První průzkumy již však ukazují, že takové detailní vyhodnocení situace rodiny pracovníkům SPOD budou trvat u jednoho případu i 25 hodin. Díky této změně jistě nedojde k lepší

práci sociálních pracovníků, ba naopak ještě zvýší stávající zahlcení administrativními úkony na úkor pravé terénní práce s rodinnou. Logickým řešením by jistě byl nárůst počtu sociálních pracovníků, což se ale v praxi neděje.

Nová legislativní úprava zákona o sociálně-právní ochraně dětí přináší i podporu případových konferencí – tzv. multidisciplinární přístup. Znamená to, že na konkrétním případě rodiny spolupracují (nejčastěji pod vedením OSPOD) také další instituce a pracovníci, kteří přicházejí do kontaktu s dítětem a rodinou. Případové konference se tak mohou účastnit – rodiče, zástupci školy a zdravotnických zařízení, psychologové, mediátoři, neziskové organizace, soudci, státní zástupci, probační úředníci a další odborníci v náhradní rodinné péči. Novelizovaný zákon přesně stanoví situace, ve kterých nastává povinnost tyto konference svolávat. Je již otázkou, do jaké míry budou výše jmenovaní ochotni se těchto konferencí účastnit. Všichni uvedení mají své pracovní povinnosti na svých pracovištích (ať už se jedná o lékaře, policistu, psychologa). I když zákon ukládá povinnost zaměstnavatelům své pracovníky k účasti na případové konferenci uvolnit, už neřeší, že jejich práci za ně nikdo neudělá. A neziskové organizace zabývající se SPOD se vyskytují většinou jen ve velkých městech a i tak jsou již nyní plně pracovní vytížené stávajícími činnostmi.

Na závěr bych chtěla konstatovat, že současnými legislativními změnami zákonodárci jistě zamýšleli zlepšení postavení rodiny. Posílením spolupráce odborníků z různých oblastí života by se v rodině mělo dostat té nejlepší a všestranné pomoci, aby mohla dobře plnit všechny své funkce a poskytnout tak dítěti vše, co ke svému zdravému vývoji potřebuje. Bohužel tyto změny předběhly dobu. Opírají se totiž o organizace, instituce a jiné pomáhající profese, které v současnosti v řadě měst tato očekávání nemohou splnit, protože jim v tom brání různé překážky, ať už charakteru personálního, finančního či materiálního.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Legislativní zdroje

- [1] Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR
- [2] Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod
- [3] Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.
- [4] Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
- [5] Zákon č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- [6] Zákon č. 97/1963Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů
- [7] Zákon č. 117/1995 Sb., z. o státní sociální podpoře, ve znění předpisů pozdějších
- [8] Zákon č. 94//1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
- [9] Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.
- [10] Haagská úmluva o ochraně dětí a mezinárodním osvojení

Monografie

- [11] GABRIEL, Z., NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*, vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, 144 s. ISBN 978-80-247-1788-3
- [12] HUDECOVÁ A., BELKOVÁ V. *Náhradná rodinná starostlivosť – problémy a perspektivy* vyd. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta, Univerzita Mateje Bela, 2008 s. 182 ISBN 978-80-80003-615-3
- [13] KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*, 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o, 2008, 216 s. ISBN 978-807367-383
- [14] KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk, prostředí, výchova*, vyd. Brno: Paido, edice pedagogické literatury, 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2
- [15] MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*, 2.vyd. Praha: Avicentrum, zdravotnické nakladatelství, n.p., 1989, 336 s.
- [16] MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče*, vyd. Praha: Portál, 1999, 184 s. ISBN 80-7178-304-8

- [17] MATĚJČEK, Z. *O rodině, vlastní, nevlastní a náhradní*, vyd. Praha: Portál, 1994, 98 s. ISBN 80-85282-83-6
- [18] MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*, vyd. Praha: Portál, 1994, 108 s. ISBN 80-7178-006-5
- [19] MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*, 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2010, s. 184 ISBN 978-80-7367-739-8
- [20] MATĚJČEK Z. *Jak a proč nás trápí děti*, 1. vyd. Praha: Grada, 1997, s. 187 ISBN 80-7169-587-4
- [21] RADVANOVÁ, S., KOLUCHOVÁ J., et al. *Výchova dětí v náhradní rodinné péči.*, vyd. Praha: SPN, 1980, s. 123 ISBN 14-198-80
- [22] SATIROVÁ, V. *Knih o rodině*, vyd. Praha: Práh, 2006, s. 357 ISBN 80-7252-150-0
- [23] ŠKOVIERA A., *Dilema náhradní rodinné péče*, vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2007 s. 144 ISBN 978-80-7367-3118-5
- [24] VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. ed., vyd. *Aplikovaná sociální psychologie* vyd. Portál, s.r.o., 1998, 383 s. ISBN 80-7178-269-6
- [25] ZEZULOVÁ, D. *Pěstounská péče a adopce*, vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2012, 200 s. ISBN 978-80-262-0065-9

Časopisy a jiné periodiky

- [26] PEKÁRKOVÁ S., VOŽECOVÁ J., HRUBEŠ J. *Rodina a sociálně-právní ochrana dětí*, příručka pro obce – Agentura pro sociální začleňování, vyd. Úřad vlády ČR, odbor pro sociální začleňování, Praha, 2012 ISBN 978-80-7440-068-1
- [27] PRÁVO A RODINA, č. 2/2009 – 11. Ročník, vyd. Praha: Linde s.r.o., 2009, ISSN 1212-866X
- [28] PRÁVO A RODINA, č. 2/2008 – 10. Ročník, vyd. Praha: Linde s.r.o., 2008, ISSN 1212-866X

Internetové zdroje

- [29] <http://www.mpsv.cz/cs/4#apr> (10.11. 2012)

- [30] <http://www.detipatridomu.cz/o-nas/cil/> (20. 12. 2012)
- [31] <http://vzd.cz/nove-vznikajici-iniciativy-umoznujici-cr-naplnt-dalsi-z%C2%A0detskyh-pravvystaveno> (6. 1. 2013)
- [32] http://zpravy.idnes.cz/ministerstvo-poprve-pustilo-dite-z-ustavu-k-vychove-registrovanemu-paru-1tf-/domaci.aspx?c=A110610_140159_domaci_taj
(22. 12. 2012)
- [33] <http://www.clovekhledacloveka.cz/res/data/000232.pdf>. (8. 1. 2013)

Jiné zdroje

- [34] Zápis ze setkání pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí, konaného dne 2.10.2012 v budově Krajského úřadu JMK, Žerotínovo nám. 3/5, Brno

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

NRP – Náhradní rodinná péče

OSPOD – Orgán sociálně-právní ochrany dětí

SPOD – Sociálně-právní ochrana dětí

PPP – Pedagogicko-psychologická poradna

DÚ – Diagnostický ústav

PČR – Policie České republiky

SVI – Systém včasné intervence

IPOD – Individuální plán ochrany dítěte

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: výstupy odpovědí na otázku č. 1

Tabulka 2: výstupy odpovědí na otázku č. 2

Tabulka 3: výstupy odpovědí na otázku č. 3

Tabulka 4: výstupy odpovědí na otázku č. 4

Tabulka 5: výstupy odpovědí na otázku č. 5

Tabulka 6: výstupy odpovědí na otázku č. 6

Tabulka 7: výstupy odpovědí na otázku č. 7

Tabulka 8: výstupy na odpovědi na otázku č. 8

Tabulka 9: výstupy odpovědí na otázku č. 9

Tabulka 10: výstupy odpovědí na otázku č. 10

Tabulka 11: výstupy odpovědí na otázku č. 11

Tabulka 12: výstupy odpovědí na otázku č. 12

Tabulka 13: výstupy odpovědí na otázku č. 13

Tabulka 14: výstupy odpovědí na otázku č. 14

Tabulka 15: výstupy odpovědí na otázku č. 15

Tabulka 16: výstupy odpovědí na otázku č. 16

Tabulka 17: výstupy odpovědí na otázku č. 17

Tabulka 18: výstupy odpovědí na otázku č. 18

Tabulka 19: výstupy odpovědí na otázku č. 19

Tabulka 20: výstupy odpovědí na otázku č. 20

Tabulka 21: výstupy odpovědí na otázku č. 21

Tabulka 22: výstupy odpovědí na otázku č. 22

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA P I: Dotazník o náhradní rodinné péči určené veřejnosti

PŘÍLOHA P I:

DOTAZNÍK O NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČI

(určený pro veřejnost)

Dobrý den,

jmenuji se Jana Holá a studuji 3. rokem Vysokou školu Tomáše Bati ve Zlíně, Institut mezioborových studií Brno, obor sociální pedagogika. Obracím se na Vás s prosbou o vyplnění dotazníku, který je součástí mé bakalářské práce na téma *Náhradní rodinná péče v kontextu legislativních změn*. Dotazník je anonymní, skládá se ze sedmnácti základních povinných otázek a dalších pěti, které jsou již na zvážení každého respondenta. U některých otázek lze vyznačit i více odpovědí.

Velmi děkuji za Váš čas a ochotu.

1. Věk

- 18 – 25 let
- 26 – 40 let
- 41 – 55 let
- 56 let a více

2. Pohlaví

- muž
- žena

3. Nejvyšší dosažené vzdělání

- základní
- jednoleté či dvouleté učební obory
- střední odborné bez maturity (výuční list)
- střední s maturitní zkouškou
- vyšší odborné
- vysokoškolské

4. Máte vlastní dítě/děti?

- ano, mám vlastní dítě/děti ve své péči (manželství, druh a družka, samoživitel-ka...)
- ano, mám vlastní děti, ale nejsou v mé péči
- ano, mám vlastní děti a jsou již zletilé
- mám osvojené dítě/děti
- pečuji o dítě/děti v rámci pěstounské, opatrovnické či poručnické péče

jsem v domácnosti s partnerem, který má ve své péči vlastní dítě/děti
ne

5. Víte, jaké formy náhradní rodinné péče (NRP) existují v České republice?

ano, znám všechny čtyři základní formy NRP (osvojení, pěstounská péče, opatrovnictví, poručnictví)
částečně, znám jen některé z výše uvedených forem NRP
ne, nic o tom nevím

6. Zaznamenali jste v současnosti ve sdělovacích prostředcích informace o změnách legislativy náhradní rodinné péče (např. nově vzniklý institut profesionálního pěstounství, upravené výše dávek pěstounské péče apod.)?

ano, mám jasnou představu o změnách v oblasti NRP
částečně, nevím o tom konkrétní informace
ne, nic o tom nevím

7. Myslíte si, že je pro společnost důležité, aby se o NRP dozvěděla více?

ano, je to nezbytné
spíše ano
ne, nemyslím si to
nevím, nedovedu to posoudit

8. Jak vnímáte v současné době ústavní péči o nezletilé děti?

rozhodně pozitivně, protože ústavní péče si „prošla“ svým historickým vývojem a je tedy na dobré úrovni
spíše pozitivně, pro některé děti je a bude potřebná
spíše negativně, v dnešní době lze nahradit náhradní rodinnou péčí
rozhodně negativně, protože je již překonaná, je nutno ji zcela vymýtit a nahradit formami náhradní rodinné péče
nedovedu posoudit

9. Máte představu, co konkrétně znamená pěstounská péče?

ano, jsem seznámen s právy a povinnostmi pěstounů
částečně
ne, nic o tom nevím

10. Jak vnímáte Vy osobně pěstounství? (můžete zatrhnout i více odpovědí)

jako jednu z forem NRP, která má pomoci dětem bez domova
je pro mě obestřena tajemstvím
je pro mě nepochopitelná
je spojena především s křesťanskou vírou
nedovedu k tomu zaujmout stanovisko
další Váš názor

11. Víte, jaký je rozdíl mezi osvojením (adopcí) a pěstounskou péčí?

- ano, znám hlavní rozdíly, právní důsledky a specifika obou těchto forem NRP
- pouze částečně
- spíše ne
- ne, nic o tom nevím

12. Znáte rodinu či rodiny, které mají osvojené dítě nebo dítě v pěstounské, poručnické či opatrovnické péči?

- ano, znám jednu rodinu (dále, prosím, uveďte o jakou formu NRP se jednalo)
- ano, znám více takových rodin (dále, prosím, uveďte o jaké formy NRP se jednalo)
- ne, s takovou rodinou jsem se ve svém okolí neseťkal/a

13. Domníváte se, že pěstounská péče, kdy je o děti bez domova postaráno pěstouny v rodinném prostředí, je pro jejich vývoj prospěšnější, než péče o tyto děti v ústavních zařízeních?

- ano, pěstounská péče by měla být jednoznačně upřednostňována před péčí ústavní
- ano, ovšem ne všechny děti jsou vhodné do pěstounské péče a tudíž je nutno u určitého procenta dětí upřednostnit péči ústavní
- ne, pěstounská péče není lepším řešením než péče ústavní
- nejsem schopen/na toto posoudit

14. S pěstounskou péčí jsou spojeny i dávky pěstounské péče garantované státem. Je vhodné, dle Vašeho názoru, aby pěstouni byli dostatečně finančně motivováni?

- ano, pěstounské dávky by měly být svou výší dostatečně motivující
- ano, ale výše dávek by měla odpovídat pouze nákladům na péči o nezletilé děti
- spíše ne, pěstounská péče by měla být spíše založena na nezištné pomoci
- rozhodně ne, pěstouni by měli těmto dětem pomáhat zcela nezištně a z vlastních prostředků

15. Myslíte si, že pěstouni mají děti v péči především kvůli pěstounským dárkům?

- ano, jednoznačně
- spíše ano, zadarmo by pěstounskou péčí rozhodně neposkytovali
- spíše ne, péče o tyto děti vyžaduje jejich veškerý čas, který dávky pěstounské péče nemohou vyvážit
- rozhodně ne, pěstouni by měli zasluhovat náš obdiv za to, že jsou ochotni zajistit výchovu a péči těmto dětem, pěstounské dávky pro ně nejsou rozhodujícím motivačním faktorem

16. Znáte někoho ve Vašem okolí, kdo zvažuje možnost stát se pěstounem popř. profesionálním pěstounem?

- ano, jednoho zájemce znám
- ano, vím o více zájemcích
- ne, s nikým takovým jsem se nesetkal/a

17. Které důvody by Vás vedly k tomu, abyste se stali osvojiteli či pěstouny? (můžete zatrhnout i více možností)

- pokud bych nemohl/a mít vlastní děti
- tuto možnost bych zvážil v případě dětí rodinných příslušníků, kteří by se nemohli z různých důvodů o své děti starat (např. úmrtí, onemocnění apod.)
- momentálně mě žádné důvody nenapadají, ale za určitých okolností bych to byl ochoten zvážit
- žádné důvody neexistují a tuto možnost zcela vylučuji

18. Otázky varianta A - pro ty respondenty, kteří uvažovali, uvažují nebo tuto možnost zcela nevylučují a byli by ochotni za určitých okolností zvážit NRP).

Otázka varianta B - je pro ty respondenty, kteří neuvažují a zřejmě uvažovat nebudou o NRP.

(Následující otázky jsou na zvážení každého respondenta. Není vyloučeno, že část respondentů odpoví na otázky zahrnuté pod variantu A i B.)

Varianta A

V případě zájmu o náhradní rodinnou péči bych patrně upřednostnil/a: (můžete zatrhnout i více možností)

- osvojení
- pěstounská péče
- poručnictví
- svěření do péče cizí osoby
- nemohu posoudit, protože neznám specifika výše uvedených forem NRP

Pokud by jste byl/a ochoten/na přijmout dítě do NRP, záleželo by na: (můžete zatrhnout i více možností)

- věku dítěte
- pohlaví
- příbuzenském vztahu
- zdravotním stavu dítěte
- etniku dítěte
- další důležité faktory.....
-

Byl/a byste ochoten/a starat se o dítě cizího etnika?

- ano, nemám s tím problém
- spíše ano, ovšem záleželo by na dalších okolnostech např. věku apod.
- spíše ne

rozhodně ne

**Byl/a byste ochoten/a starat se o dítě z NRP se zdravotním znevýhodněním?
(můžete zatrhnout i více odpovědí)**

ano, v případě postižení pohybového aparátu

ano, v případě postižení mentálního charakteru

ano, a to i v případě kombinovaného postižení (pohybové i mentální)

ano, v případě chronického onemocnění (astma, srdeční nedostatečnost apod.)

ano, pokud by zdravotní problémy byly lehčího rázu (atopický ekzém, lehčí forma lupénky, opakované bronchitidy – záněty průdušek apod.)

spíše ne

rozhodně ne

nyní se nedovedu rozhodnout, jistě by záleželo na více faktorech, které by byly rozhodující v dané situaci např. dítě v příbuzenském poměru, má finanční situace, názor mého partnera či okolí apod.)

Varianta B

**O náhradní rodinné péči v současné době neuvažuji z tohoto důvodu:
(můžete zatrhnout i více možností)**

mám vlastní dítě/děti

partner/ka si to nepřeje

obavy z dědičných dispozic přijatých dětí

děti nejsou prioritou mého života a tudíž je nechci

finanční důvody

obavy z reakce okolí

konkrétní důvody k tomu nemám

další důvody.....

Děkuji za vyplnění dotazníku.

**Pokud byste měli zájem, po vyhodnocení dotazníkového šetření,
(termín - březen 2013) Vám poskytnu výstupy.**

**V případě zájmu či jiných dotazů mě můžete kontaktovat na služební e-mail : ja-
na.hola@pohorelice.cz**